DE VLINDERSTICHTING

NATUUR IS GEZOND

Inventarisatie van de mogelijkheden van natuurlijk beheer en natuureducatie bij gezondheidsinstellingen

Natuur is gezond.
Inventarisatie van de mogelijkheden van natuurlijk beheer en natuureducatie bij gezondheidsinstellingen

Rapport nummer VS 97.20

Onderzoek en rapportage:
Olga de Lange

Begeleiding:
Titia Wolterbeek

Illustraties:
Annemarie van Lierop en enkele bezochte gezondheidsinstellingen

Uitgave:
Dit rapport is een uitgave van De Vlinderstichting in het kader van het project 'Natuurlijk groenbeheer en natuureducatie bij gezondheidsinstellingen'. De uitvoering van dit project is mede mogelijk gemaakt door financiering van het Prins Bernhard Fonds.

Bestelwijze:
Deze uitgave kan voor f 20,- worden besteld bij:
De Vlinderstichting
Postbus 506, 6700 AM, Wageningen
Telefoon: 0317- 467 346, fax: 0317- 420 296
e-mail: vlinders@bos.nl
home-page: http://www.bos.nl/vlinderstichting

Juli 1997

Dit rapport kan geciteerd worden als:
Lange, O. de (1997). Natuur is gezond. Inventarisatie van de mogelijkheden van natuurlijk beheer en natuureducatie bij gezondheidsinstellingen. De Vlinderstichting, Wageningen, rapportnr. VS 97.20

Niets aan deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, microfilm, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van De Vlinderstichting.

Voorwoord

Natuur is gezond. Uit het recente rapport 'Natuurverkenning 97' (RIVM et al, 1997) blijkt dat de meeste Nederlanders natuur juist vanwege het gezondheidsaspect erg waarderen. Sommigen vinden rust in de natuur (het geluid van ruisende bladeren, een kabbelende beek, gefluit van allerlei vogels), anderen zoeken er juist activiteit (vogels kijken, fietsen, wandelen, tuinieren). Van natuur kun je genieten, natuur prikkelt je zintuigen en je kunt er veel van leren tegelijk. Vrijwel iedereen is het erover eens dat groen en natuur nodig zijn voor een leefbare omgeving. Natuur of groen om ons heen is goed voor ons welzijn.
Dat betekent dat natuur voor een gezondheidsinstelling een must is. Natuur heeft een therapeutische waarde, een positieve invloed op het herstel van patiënten en biedt de mogelijkheid tot een stukje persoonlijke ontplooiing/ontwikkeling van patiënten en bewoners.
In deze rapportage wordt een beeld gegeven hoe in Nederland gezondheidsinstellingen op dit moment omgaan met het groen/de natuur op hun terreinen en hoe zij die natuur al dan niet toepassen in het kader van scholing, therapie of activiteitenbegeleiding. Er worden ideeën beschreven om natuur op terreinen van gezondheidinstellingen meer kans te geven (natuurlijk groenbeheer) en om er meer mee te doen ten behoeve van patiënten, bewoners en bezoekers van de instelling (natuureducatie).
Uit het rapport blijkt dat er in Nederland een aantal gezondheidsinstellingen zijn die al zeer enthousiast met natuurlijk groenbeheer en natuureducatie bezig zijn. Andere instellingen zijn minder vertrouwd met deze onderwerpen, maar tonen veel belangstelling.
Er is nog veel nodig om natuurlijk groenbeheer en natuureducatie een structurele plek te geven binnen (het beleid van) de instellingen. De gezondheidsinstellingen geven zelf aan veel behoefte te hebben aan ondersteuning om natuurlijk beheer en natuureducatie verder te ontwikkelen.

De Vlinderstichting is ervan overtuigd dat er bij gezondheidsinstellingen veel kansen liggen om natuurwaarden te ontwikkelen en meer met de natuur te doen voor bewoners, personeel en bezoekers van de instellingen.
De Vlinderstichting wil daarom graag samen met de gezondheidsinstellingen een vervolg geven aan dit project. De CDG, Cultuurtechnische Diensten Gezondheidszorg, wil hieraan bijdragen door hun ervaringen in de praktijk in te brengen bij vervolgprojecten.

De Vlinderstichting bedankt alle gezondheidsinstellingen die een bijdrage geleverd hebben aan deze inventarisatie. Het Prins Bernhard Fonds wordt bedankt voor de financiële ondersteuning van het project.

De Vlinderstichting hoopt lezers van dit rapport op nieuwe ideeën te brengen en te steunen bij eerste of verdere stappen op het gebied van natuurlijk groenbeheer en natuureducatie. De Vlinderstichting wenst u daarbij veel succes.

Jan van der Made, directeur
De Vlinderstichting

Inhoud

Samenvatting 4

1. Inleiding en beschrijving project 6
1.1 De Vlinderstichting 6
1.2 Het project 'Natuurlijk beheer en NME bij gezondheidsinstellingen 6
1.3 Waarom natuurlijk groenbeheer? 7
1.4 Waarom natuureducatie? 7
1.5 Waarom de koppeling tussen natuurlijk groenbeheer en educatie? 8

2. Verslag eerste gesprekkenronde 9
2.1 Inleiding 9
2.2 Natuurlijk groenbeheer 9
2.3 Natuureducatie 12

3. Resultaten landelijke enquête 15
3.1 Inleiding 15
3.2 Algemene gegevens 16
3.3 Groenbeheer 18
3.4 Natuureducatie 23
3.5 Ondersteuningsbehoefte 27

4. Voorstellen en ideeën voor vervolgstappen 29
4.1 Inleiding 29
4.2 Natuurlijk groenbeheer 29
4.3 Natuureducatie 31

Literatuur 34

Bijlage 1: Enquête-formulier 35
Bijlage 2: Tabel resultaten enquête 40
Bijlage 3: Verslag gesprekken 51

Samenvatting

Inleiding
De Vlinderstichting heeft het plan opgevat om samen met geïnteresseerde instellingen in de gezondheidszorg te werken aan natuurvriendelijk groenbeheer. Samen bezitten de gezondheidsinstellingen in Nederland vele duizenden hectare groen. De Vlinderstichting ziet hierin veel mogelijkheden voor behoud, herstel en ontwikkeling van natuurwaarden. Daarnaast kan met die natuur, via natuureducatie, meer gedaan worden ten behoeve van bewoners en andere gebruikers van de terreinen. Met name de mogelijkheid om natuureducatie in te zetten voor de persoonlijke vorming en ontwikkeling van mensen, in het kader van scholing of therapie, kan een meerwaarde betekenen voor gezondheidsinstellingen

De Vlinderstichting heeft als eerste concrete stap een inventarisatie uitgevoerd naar de mogelijkheden van natuurlijk groenbeheer en natuureducatie bij gezondheidsinstellingen in Nederland. De Vlinderstichting heeft dit project uitgevoerd in samenwerking met de CDG, Cultuurtechnische Diensten Gezondheidszorg.
De Vlinderstichting heeft met vijf instellingen gesprekken gevoerd. Op basis van deze gesprekken is een landelijke enquête gehouden onder gezondheidsinstellingen in Nederland.

Natuurlijk groenbeheer
Uit de gesprekkenronde met de vijf geselecteerde instellingen en de enquête bleek dat het merendeel van de instellingen is in de huidige situatie al op een of andere manier bezig om iets voor de natuur te doen, maar de mate waarin dit gebeurt varieert sterk. Het groenbeleid van de instellingen is veelal gericht op netjes en representatief groen, maar biedt over het algemeen ruimte voor natuurlijk beheer aan de buitenranden van het terrein. Natuurlijk groenbeheer is echter nog lang geen structureel item in het groenbeleid en uitvoering ervan is in de huidige situatie afhankelijk van het enthousiasme en de kennis van de groenbeheerder en de ruimte die hij krijgt om de ideeën uit te voeren. Tevens is er geen goede waarborg aanwezig voor continuiteit.

De instellingen kunnen een aantal maatregelen ten behoeve van natuurlijk groenbeheer vaak binnen de huidige budget voor het groenbeheer uitvoeren. De grootte van de terreinen heeft geen directe invloed op het aantal of het type maatregelen dat ten behoeve van natuurlijk groenbeheer wordt uitgevoerd.
Vrijwel overal zijn dezelfde beperkende factoren aanwezig:
* gebrek aan aandacht voor het groenbeheer en/of natuureducatie bij het management,
* bezuinigingen,
* organisatorische en personele veranderingen.

Het kennisniveau van de groenbeheerders ten aanzien van natuurlijk beheer wisselt per instelling.

Er zijn ondanks genoemde beperkingen ook veel kansen voor natuurlijk groenbeheer: Volgens de resultaten van de enquête wil 60 % van de instellingen in de toekomst aan de slag met het uitvoeren van extra maatregelen ten behoeve van natuurlijk groenbeheer. Bij de groenbeheerders van de instellingen is dus zeker draagvlak en de intentie aanwezig om bij het toekomstige groenbeheer maatregelen te betrekken ten behoeve van de natuur. Om natuurlijk groenbeheer verder te ontwikkelen moet naar mogelijkheden worden gezocht om binnen de beperkte middelen in de huidige situatie toch een aantal maatregelen uit te kunnen voeren. Voorbeelden daarvan zijn aanwezig en moeten op een rij worden gezet, zodat anderen hierdoor ideeën kunnen opdoen en

ervan kunnen leren. Daarnaast moet gezocht worden naar financiële ondersteuning via bijvoorbeeld subsidies of sponsoring. Er liggen kansen door:
* met kleine stapjes te beginnen,
* het zo inrichten van beheer(skosten) dat bezuinigingen worden behaald,
* veel uitleg te geven aan management, personeel, bezoekers en bewoners.

Natuureducatie
De aandacht voor natuureducatie en de mate waarin natuureducatie is opgenomen in het activiteitenprogramma verschilt sterk per instelling. Ongeveer 66% van de instellingen is in de huidige situatie al met activiteiten op het gebied van natuureducatie bezig. Het type activiteiten varieert. Activiteiten die in het kader van de dagbesteding zijn in te passen scoren het hoogst. Grotere instellingen met meer dan 100 bewoners lijken over wat meer mogelijkheden te beschikken dan kleine instellingen.
De beperkende factoren zijn meestal gebrek aan geld en menskracht en onbekendheid met natuureducatie bij de medewerkers.

Uit de enquête blijkt dat 75% van de instellingen enthousiast is en in de toekomst actief met natuureducatie aan de slag wil. Voor de verdere ontwikkeling van natuureducatie bij gezondheidsinstellingen is wel duidelijk externe ondersteuning nodig. Voorbeelden van diverse activiteiten op het gebied van natuureducatie zijn aanwezig en dienen op een rij te worden gezet als inspiratiebron voor anderen. Naast verhoging van het kennisniveau van medewerkers moet gezocht worden naar mogelijke financiële ondersteuning. Er liggen kansen bij:
* intensivering van de samenwerking tussen de groendienst en de activiteitenbegeleiding en daarmee groeiend besef van de meerwaarde van natuur op het terrein voor de instelling,
* extra personele ruimte te creëren voor beheer en educatie door deze twee zaken aan elkaar te koppelen of samen te werken met (vrijwilligers)organisaties in de omgeving,
* net als bij natuurlijk groenbeheer: met kleine stapjes beginnen (een beschrijving van een natuurpad hoeft niet veel tijd en geld te kosten: een eenvoudige beschrijving op papier kan een eerste stap zijn als er geen geld is voor borden),
* publiciteit naar buiten toe om de instelling in de omgeving in een positief daglicht te plaatsen.

Ondersteuningsbehoefte
Er is duidelijk behoefte aan ondersteuning, zowel op het gebied van natuurlijk groenbeheer als natuureducatie. De top 5 van de ondersteuningsbehoefte ligt bij de volgende produkten;
* handleiding/voorbeeldenboek natuureducatie,
* handleiding/voorbeeldenboek natuurlijk groenbeheer,
* specifieke lesmaterialen voor (verstandelijk) gehandicapten,
* een brochure ten behoeve van het management,
* overzicht van subsidiemogelijkheden.

Via dergelijke produkten kan zowel aan de behoefte van de gezondheidsinstellingen als aan de doelen van De Vlinderstichting worden voldaan, mits de ontwikkeling en het gebruik van de produkten in samenhang met elkaar en ondersteund door scholing worden uitgevoerd.

In het stappenplan worden op basis van de uitkomsten van het onderzoek zowel activiteiten beschreven die (relatief) gemakkelijk kunnen worden opgepakt door de instellingen zelf, als voorstellen voor vervolgprojecten waarvoor aanvullende financiering en ondersteuning nodig is. De Vlinderstichting en de CDG willen een actieve bijdrage leveren aan het vervolgtraject.

1. Inleiding en beschrijving project

1.1 De Vlinderstichting

De Vlinderstichting is een landelijke natuurbeschermingsorganisatie. Ze is in 1983 opgericht vanuit de Landbouwuniversiteit Wageningen. Het doel van de stichting is: het behoud en herstel van de natuur in ons land. De Vlinderstichting doet dit door onderzoek, advies, voorlichting en educatie. Hierbij dienen vlinders als handvat om de natuur te verbeteren. Vlinders zijn graadmeters voor de kwaliteit van natuur en landschap: een gebied waar veel vlinders voorkomen is eveneens rijk aan andere soorten dieren en planten.

1.2 Het project 'Natuurlijk beheer en NME bij gezondheidsinstellingen'

De Vlinderstichting heeft het plan opgevat om samen met geïnteresseerde instellingen in de gezondheidszorg te werken aan natuurvriendelijk groenbeheer en met die natuur meer te doen ten behoeve van bewoners en andere gebruikers van de terreinen.
De Vlinderstichting beschikt over veel kennis en ervaring op het gebied van natuurvriendelijk groenbeheer en kan de instellingen adviseren en ondersteunen bij het invoeren daarvan.
Daarnaast wilde De Vlinderstichting met dit project de mogelijkheden verkennen om samen met gezondheidsinstellingen activiteiten te ontwikkelen op het gebied van natuur- en milieu-educatie (NME). Hierbij is in het project het accent gelegd op de natuureducatie. Daarbij kan worden gedacht aan het aanleggen van vlindertuinen of natuurpaden op de terreinen van instellingen en daaraan gekoppeld educatieve activiteiten voor de patiënten/bewoners.

De doelen van het project 'Natuurlijk beheer en NME bij gezondheidsinstellingen' zijn:
1. Het inventariseren van de mogelijkheden voor natuurlijk beheer en natuureducatie bij gezondheidsinstellingen in Nederland;
2. Het in gang zetten van een proces ter versterking van de eigen verantwoordelijkheid bij organisaties in de gezondheidszorg ten aanzien van natuurlijk beheer;
3. Het zoeken naar mogelijkheden voor ondersteuning bij het ontwikkelen van ideeën voor educatieve activiteiten gekoppeld aan de invulling van natuurlijk beheer.

De Vlinderstichting heeft samen met de CDG, Cultuurtechnische Diensten Gezondheidszorg, een inventarisatie naar de mogelijkheden uitgevoerd en een plan van aanpak opgesteld.
Bij de inventarisatie kwamen de volgende onderdelen aan de orde:
1. Inventarisatie van de mogelijkheden van instellingen om natuurvriendelijk groenbeheer in te voeren in het beheer van de terreinen,
2. Inventarisatie van mogelijke ideeën voor educatieve activiteiten, al dan niet gekoppeld aan natuurvriendelijk groenbeheer,
3. Inventarisatie van de mogelijkheden van de instellingen om concreet invulling te geven aan educatieve activiteiten,
4. Financiële en organisatorische aspecten.

De Vlinderstichting heeft met vijf instellingen gesprekken gevoerd. Op basis van deze

gesprekken is een landelijke enquête gehouden onder gezondheidsinstellingen in Nederland. Deze enquête was met name bedoeld om de ideeën uit de gesprekkenronde te toetsen en de behoefte aan ondersteuning te meten.
In het voorliggende rapportage 'Natuur is gezond' worden de resultaten van de inventarisatie beschreven. Op basis van de gesprekken en de resultaten van de enquete is een stappenplan voor invoering van natuurvriendelijk groenbeheer en uitvoering van educatieve activiteiten bij de instellingen opgesteld.

Deze rapportage is in een vergadering van de CDG besproken en wordt aangeboden aan alle bij de CDG aangesloten gezondheidsinstellingen. Ook andere instellingen die hebben gereageerd op de enquête ontvangen het rapport. De overige gezondheidsinstellingen kunnen het rapport bij De Vlinderstiching aanvragen.
Voor de uitvoering van de grotere onderdelen in het stappenplan zal worden gezocht naar (aanvullende) financieringsmogelijkheden. Maar het plan bevat ook tips om zelf als instelling via kleine stappen te werken aan natuurlijk beheer van de terreinen en zowel de bewoners/patienten als het personeel/directie te betrekken bij de natuur rond de instellingen.

1.3 Waarom natuurlijk groenbeheer?

De natuur in Nederland gaat nog steeds achteruit. Veel soorten planten en dieren hebben moeite om zich te kunnen handhaven. Door bijvoorbeeld vervuiling, verdroging, versnippering verdwijnen geschikte leefgebieden voor bijzondere soorten.
Daarom is een goed beheer van de natuur die we nog hebben in Nederland noodzakelijk. De grotere natuurbeschermingsorganisaties in Nederland zoals Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer beheren veel natuurgebieden, maar ook veel kleinere organisaties dragen hun steentje bij.
Bij natuurlijk groenbeheer spelen de natuurlijke (ecologische) processen een grote rol. Door bij het beheer zoveel mogelijk rekening te houden met deze natuurlijke processen ontstaan er meer geschikte leefgebieden voor planten en dieren.
Gezondheidsinstellingen (ziekenhuizen, psychiatrische inrichtingen, instituten voor verstandelijk gehandicapten etc.) hebben vaak grote terreinen rond de gebouwen, variërend van enkele tientallen tot meer dan honderd hectare. De begroeiing varieert van gazon tot grote stukken bosgebied. Samen bezitten de gezondheidsinstellingen in Nederland vele duizenden hectare groen. De Vlinderstichting ziet hierin veel mogelijkheden voor behoud en herstel/ontwikkeling van natuurwaarden.
Voor de gezondheidsinstellingen kan natuurlijk groenbeheer ook aantrekkelijk zijn in financiële zin. Natuurlijk groenbeheer hoeft niet per definitie te leiden tot hogere kosten. Door het beperken van beheersmaatregelen kan in bepaalde gevallen juist bespaard worden.
Diverse gezondheidsinstellingen hebben De Vlinderstichting reeds eerder benaderd voor beheersadviezen. Het voorliggende project biedt een mogelijkheid om meer structureel de aandacht van gezondsheidsinstellingen voor natuurlijk beheer te bevorderen.
Met het invoeren van natuurlijk beheer in het beheer van terreinen van gezondheidsinstellingen wordt een bijdrage geleverd aan het behoud en ontwikkeling van natuurwaarden op lokaal niveau.

1.4 Waarom natuureducatie?

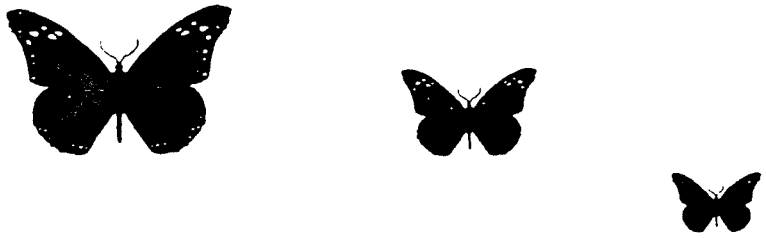
Aan de ene kant is natuureducatie een goed middel om mensen bewust te maken van de waarde van dieren en planten en de noodzaak tot bescherming daarvan. Bewustwording, begripsvorming, houding en uiteindelijk het eigen gedrag zijn voor de bescherming van de natuur van groot belang. De Vlinderstichting wil 'mensen stimuleren tot nadenken over de relatie mens-natuur-milieu en hun eigen handelen daarin'. Natuureducatie is dus niet bedoeld is om mensen bepaald gedrag dwingend voor te schrijven of op te dringen.

Aan de andere kant is natuureducatie ook een heel geschikte vorm om kinderen, maar ook volwassenen te stimuleren in hun persoonlijke ontwikkeling. Bij natuureducatie gaat het niet alleen om het leren over de natuur, maar vooral ook om het beleven en het gebruik van alle zintuigen (kijken, voelen, ruiken). Met name de mogelijkheid om natuureducatie in te zetten voor de persoonlijke vorming/ontwikkeling van mensen, in het kader van scholing of therapie, kan een meerwaarde betekenen voor gezondheidsinstellingen. Natuureducatie kan daarbij zowel voor de bewoners/patiënten als personeel en bezoekers van de instellingen van betekenis zijn.
Natuureducatie kan tevens een meerwaarde opleveren voor integratie tussen bewoners en groepen uit de omgeving, zoals omwonenden en scholen.

1.5 Waarom de koppeling tussen natuurlijk groenbeheer en educatie?

Natuureducatie kan ondersteunend werken bij het uitvoeren van natuurlijk groenbeheer. Uitleg over natuurlijk groenbeheer (het hoe en waarom) blijkt erg belangrijk voor het draagvlak binnen de instelling. Natuureducatie biedt de mogelijkheid om een grotere betrokkenheid te krijgen van enerzijds directie en personeel van de instellingen en anderzijds de patienten/bewoners van de instellingen. Voorbeelden zijn het schrijven van stukjes over het groenbeheer in het instellingsblad, excursies of rondwandelingen over het terrein of (dia)lezingen.
Andersom kan het groenbeheer de educatieve activiteiten ondersteunen. Denk aan de aanleg van een vlindertuin of een natuur(belevings)pad. Er is vaak veel natuur en groen aanwezig op de terreinen, maar er gebeurt nog zo weinig mee ten behoeve van bewoners, personeel, bezoekers en andere doelgroepen!

Illustratie: fragment van stencil over vlinders, De Sterrenberg.

VLINDERS OP STERRENBERG

Met deze uitzonderlijk mooie dagen willen wij jullie wijzen op de vele vlinders die ons terrein momenteel bevolken.
Misschien is het leuk om met bewoners naar vlinders te kijken.
Hierom een aantal tips waar veel vlinders aangetroffen zullen worden.

.....

4 - Zeker de moeite waard is het terrein rond de paddenpoel welk momenteel paars is van het wilgenroosje en geel van het Jacobskruiskruid en Sint-Janskruid.
Hier is het een druk vliegverkeer van vlinders zoals: Koolwitje, Atalanta, Dagpauwoog, Landkaartje, Blauwtje, Bruin dikkopje , Zandoogje enz.
Op het Jacobskruiskruid bevind zich de mooie rups (geel-zwart gestreept) van de Sintjacobs vlinder. Een rood-zwart nachtvlindertje.

Naast de vlinders zijn er de blauwe en rode waterjuffers te bewonderen. De grote libellen o.a.: de grote keizerlibel en de bruine glazenmaker, verschillende soorten zweefvliegen, hommels , bijen en de sabelsprinkhaan.

Zien jullie nog andere vlinders laat het ons dan weten.
plantsoenendienst

2. Verslag eerste gesprekkenronde

2.1 Inleiding

De Vlinderstichting is bij vijf verschillende gezondheidsinstellingen in Nederland op bezoek geweest. De keuze van de instellingen is tot stand gekomen in overleg met de CDG. Hierbij is rekening gehouden met spreiding over de verschillende typen instellingen en spreiding over het land. Van de geselecteerde instellingen zijn 4 instellingen lid van de CDG.
De volgende instellingen zijn door De Vlinderstichting bezocht:

* Hendrik van Boeijenoord te Assen: verstandelijk gehandicapten, gelegen aan de rand van de stad Assen;
* De Sterrenberg te Huis ter Heide: verstandelijk gehandicapten, gelegen aan de rand van Soesterberg;
* Sonnevanck te Harderwijk: verpleeghuis, gelegen temidden van de bossen bij Elspeet;
* Vrederust te Halsteren: Psychiatrisch ziekenhuis, gelegen in de bossen bij Halsteren;
* De Cruquiushoeve te Cruquius: instituut voor Epilepsiebestrijding, gelegen in de polder bij Heemstede.

Tijdens gesprekken en rondleidingen met groenbeheerders, beheerders van kinderboerderijen en activiteitenbegeleiders is een eerste beeld verkregen van de huidige mogelijkheden en beperkingen bij de instellingen voor natuurlijk beheer en natuureducatie. In bijlage 3 vindt u een kort verslag per instelling. In dit hoofdstuk worden de ervaringen samengevat.

2.2 Natuurlijk groenbeheer

Ervaringen met natuurlijk groenbeheer bij de bezochte instellingen
Alle bezochte instellingen beschikken over een eigen groendienst, tuindienst of vergelijkbare dienstonderdelen. Het aantal hectare groen varieert van 26 tot ongeveer 60 ha. Het grootste deel van van de terreinen bestaat meestal uit tuin en plantsoen, met name rond de gebouwen (meestal in het centrum van het terrein). Daaromheen liggen vaak terreinen met bos en weiland, waarbij de oppervlakte ongeveer ligt tussen de 10 en 20 ha. Tijdens de bezoeken bleken een paar instellingen al veel te doen aan natuurlijk groenbeheer, terwijl anderen nog maar net gaan nadenken over natuurlijk groenbeheer.

Het groenbeleid van de instellingen is samen te vatten als 'representatief'. Dit geldt met name rond de gebouwen. Hier moet het groen functioneel, representatief en veilig zijn. Meer naar de buitenrand is vaak wel ruimte voor meer natuurlijk beheer.
Het beleid is er vaak op gericht om het beheer met minimale inspanning uit te kunnen voeren in verband met financiële bezuinigingen.
Er wordt in principe geen gebruik gemaakt van bestrijdingsmiddelen (soms wel op de bestratingen in verband met de beperkingen van de patiënten of bewoners).

De groenbeheerder kan binnen deze kaders zelf het beheer invullen. Daardoor kunnen groenbeheerders die zelf enthousiast zijn over meer natuurlijk groenbeheer veel bereiken zonder al te veel extra inspanningen en budget. Natuurlijk groenbeheer wordt

soms ook ingevoerd om te kunnen voldoen aan een aantal bezuinigingen (door minder intensief beheer te voeren kunnen de kosten soms verminderen).
Bij de Hendrik van Boeijenoord wordt natuurlijk groenbeheer ingevuld door afwisseling in snoei, alleen intensief beheer waar het moet en extensief waar het kan. Daarnaast worden altijd inheemse plantmaterialen gebruikt en wordt gezorgd voor veel afwisseling van planten en zoomopbouw.

Bij de meeste instellingen wordt voor de tuinen en plantsoenen gebruik gemaakt van bodembedekkers, blad of snippers om onkruidgroei te beperken. De beplantingen variëren van rozen-/bloemperken, heesters, hagen, gazon tot compleet aangelegde vlindertuinen. Het beheer is vaak intensief: elke week worden bijvoorbeeld de gazons gemaaid.
Bij De Sterrenberg worden de gazons schraal gehouden (extensief beheer) voor meer kruiden (b.v. pinksterbloemen) en meer dieren (o.a. vlinders). Op deze wijze kan representativiteit goed gecombineerd worden met natuurwaarden.
Bij Sonnevanck wordt geprobeerd om regenwater op te vangen van de daken van gebouwen om op die manier enkele nieuw aangelegde terreintjes van water te voorzien. De bedoeling is dat op die stukken gradiënten ontstaan van droog naar nat, zodat er een zeer gevarieerde vegetatie kan ontwikkelen. De bewoners genieten nu al vanuit hun raam van de vogels, konijnen en af en toe een ree die er komen.

De minder intensief beheerde delen aan de buitenrand van de terreinen bieden ruimte voor natuurlijke processen. Dood hout kan blijven liggen (goed voor allerlei kleine dieren), brandnetels mogen blijven staan (goed voor een aantal vlindersoorten), spontane verjonging van het bos vindt plaats, er ontstaan schrale stukken en mensen (bewoners en bezoekers) worden geleid via takkenrillen of een natuur- of landschapspad (bij sommige instellingen).
In een aantal gevallen vindt specifiek maaibeheer plaats op extensieve graslanden. Hierdoor ontstaan op den duur kruidenrijke vegetaties met veel bloeiende bloemen. Niet altijd levert extensief maaibeheer het gewenste resultaat. Dit kan liggen aan de uitgangssituatie (bodem, vochthuishouding, ingezaaid mengsel) of het beheer. Bij de Cruquiushoeve is geprobeerd om door inzaaien van een kruidenrijk mengsel en extensief maaien een bloemrijk grasland te ontwikkelen. Helaas heeft dit niet tot een goed resultaat geleid. Dit is voor de groenbeheerder van deze instelling, die voorzichtig iets uitprobeert op het gebied van natuurlijk groenbeheer, niet bepaald motiverend.

Bij veranderingen in het groenplan kan ruimte ontstaan voor natuurlijk groenbeheer. Zo kunnen bij Vrederust nog diverse delen van het terrein (eventueel samen met De Vlinderstichting) natuurlijk worden ingericht. Het hoofd groenbeheer van Vrederust wil graag grenzend aan de terreinen van het Brabants Landschap natuurlijke overgangen creëren.

Binnen het groenbeheer is ook soms ook specifiek aandacht voor diersoorten. Bij de Sterrenberg worden over het hele terrein plantensoorten aangeplant om de diversiteit van het insectenleven en andere diersoorten te bevorderen, bij de Hendrik van Boeijenoord zijn twee aparte vlindertuinen aangelegd. Bij de Sterrenberg is een speciale vleermuizenkelder gebouwd, een bult gecreëerd voor marterachtigen en een helling aangepast voor de zandhagedis. Zowel bij de Sterrenberg als de Hendrik van Boeijenoord zijn poelen gegraven voor amfibieën en reptielen. Vrijwel bij alle instellingen hangen nestkastjes voor vogels.

Educatie ter ondersteuning van het 'andere' beheer
Natuurlijk groenbeheer betekent niet alleen een verandering in het technische beheer, maar ook in het 'aanzicht' van het groen. Dit leidt vaak tot weerstand bij personeel, bezoekers en het management van de instelling. In eerste instantie is vaak de reactie "natuurlijk groenbeheer oogt rommelig". Bij een aantal van de bezochte instellingen (De Sterenberg en Sonnevanck) wordt door de groenbeheerder in het instellingsblad

regelmatig geschreven over natuurlijk groenbeheer en de natuur op het terrein in het algemeen. Bij de Sterrenberg wordt door het hoofd groenbeheer veel aandacht besteed aan uitleg over het gevoerde groenbeheer. Dit gebeurt naast de stukjes in het instellingsblad, ook tijdens rondwandelingen voor bewoners, bezoekers en het personeel. De ervaring is dat mensen milder gaan denken over het andere beheer. Wanneer men door de uitleg meer weet over het hoe en waarom van dit beheer blijkt er begrip te ontstaan. Op deze manier wordt er draagvlak gecreëerd bij zowel bewoners en bezoekers als bij het personeel en de leiding van de instelling.

Knelpunten/beperkingen met betrekking tot natuurlijk groenbeheer
Er spelen binnen alle bezochte instellingen veranderingen op het financiële en/of personele vlak. Door bezuinigingen kunnen binnen het groenbeheer weinig 'extra dingen' worden gedaan en moeten wegen worden gezocht om opbrengst te leveren (b.v. verkoop van gekweekte planten). Over het algemeen is het budget voor het beheer gering. Ruimte voor meer personeel is er meestal helemaal niet. Ook komt het personeel van de groendienst soms onder een andere afdeling te vallen (facilitaire dienst) waardoor prioriteiten anders komen te liggen en er meer volgens strakke werkplannen op jaarbasis gewerkt moet worden. Dit betekent dat ideeën voor natuurlijk groenbeheer en daaraan gekoppelde inrichtingsvoorstellen al ver van te voren moeten worden ingepland. Dit geldt dus ook voor nieuwe ideeën van buitenaf (b.v. voorstellen van De Vlinderstichting).

Vanuit de leiding/directie van de instellingen is, mede door de reorganisaties en bezuinigingsperikelen, weinig aandacht voor het groenbeheer. De indruk bestaat dat het groenbeheer gezien wordt als een post die alleen maar geld kost en niets oplevert. Het is daarom erg belangrijk om juist richting het management van de instellingen het belang van groen en natuur op het terrein aan te geven en de meerwaarde die deze natuur kan betekenen voor de bewoners/patiënten.

Conclusies natuurlijk groenbeheer bij de bezochte instellingen:
1. **Er gebeurt op een aantal van de bezochte instellingen al behoorlijk veel aan natuurlijk groenbeheer, maar anderen bevinden zich in een 'beginfase';**
2. **Vrijwel overal zijn beperkende factoren:**
   * **gebrek aan aandacht voor het groenbeheer bij het management,**
   * **bezuinigingen,**
   * **organisatorische en personele veranderingen,**
3. **Enthousiaste beheerders kunnen ondanks de beperkingen veel resultaten behalen;**
4. **Het kennisniveau van de groenbeheerders ten aanzien van natuurlijk beheer wisselt per instelling,**
5. **De Vlinderstichting heeft de indruk dat natuurlijk groenbeheer (nog) geen vast onderdeel is van het (officiële) groenbeleid van de instellingen en er geen goede waarborg aanwezig is voor continuiteit,**
6. **Er liggen kansen door:**
   * **met kleine stapjes te beginnen,**
   * **beheer(skosten) zo in te richten dat bezuinigingen worden behaald,**
   * **veel uitleg te geven aan management, personeel, bezoekers en bewoners.**

2.3 Natuureducatie

Ervaringen met natuureducatie bij de bezochte instellingen
De bewoners van de bezochte instellingen zijn verstandelijk gehandicapten, algemene psychiatrie-patiënten, epilepsie-patiënten en (bejaarde) patiënten van een verpleeghuis. In alle gevallen is er een activiteitencentrum of vergelijkbare eenheid. Afhankelijk van de instelling is er daarnaast een therapie-afdeling en/of een scholingsfunctionaris. Bijna overal worden de behandelingen, activiteiten en scholing afgestemd op de behoefte van de bewoner/patiënt. De activiteiten vinden grotendeels plaats in het kader van de dagbesteding. De scholings- en educatie-activiteiten zijn voornamelijk gericht op het 'zelfstandig functioneren' zoals engels, koken en computergebruik.
De bewoners werken in het kader van therapie of dagbesteding soms ook met aarde en groen in een plantenkas of kwekerij.

De contacten tussen de activiteitenbegeleiding en de groendienst zijn per instelling verschillend. Wanneer er buitenactiviteiten met natuur of groen als onderwerp worden georganiseerd is de groendienst daar wel bij betrokken. Voorbeelden daarvan zijn helpen bij het groenbeheer, een natuur- of landschapspad, activiteiten in het kader van de Boomfeestdag en rondwandelingen/excursies met de groenbeheerder.

Niet overal worden dergelijke buitenactiviteiten aangeboden. Tuintherapie, werken in de kas en creatieve activiteiten met groen vinden bij verschillende instellingen binnen plaats. Ook worden buitenactiviteiten soms 'uitbesteed' aan de kinderboerderij (als de instelling daarover beschikt).
Er zijn soms wel mogelijkheden voor themaprojecten zoals seizoensprojecten en bloemschikken, maar hier is geen apart budget voor.

Bij de bezochte instellingen reageert de activiteitenbegeleiding enthousiast over het idee om de bewoners meer te betrekken bij de natuur op en rond het terrein. Educatieve activiteiten, aanleg van natuurpaden en dergelijke spreken zeer aan.
Toch is de mate waarin natuureducatie wordt opgenomen in het activiteitenprogramma per instelling heel verschillend. Dit heeft, naast de beperkte financiële middelen, vooral te maken met de contacten tussen de groendienst en de activiteitenbegeleiding, met de (on)bekendheid van de mogelijkheden van natuureducatie en met de mate van aandacht voor natuureducatie bij het management. Ook is extra ondersteuning nodig bij de ontwikkeling en uitvoering van natuureducatie.

Het beleid van de instellingen is veelal gericht op integratie tussen de bewoners en groepen in de omgeving (open instelling). Natuureducatie biedt goede mogelijkheden voor het betrekken van en integratie met andere groepen b.v. scholen of de bevolking uit de omgeving. Wandelaars kunnen overal vrij het terrein op. Een natuur- of landschapspad, zoals bij de Hendrik van Boeijenoord, heeft zo niet alleen een functie voor de eigen bewoners en personeel van de instelling, maar ook voor bezoekers en bewoners van de omgeving. Ook voor schoolklassen is zo'n pad zeer geschikt in het kader van natuuronderwijs. Bij een aantal instellingen komen schoolklassen ook in verband met de aanwezigheid van een kinderboerderij of andere voorzieningen (bijvoorbeeld het schouwburgje bij Vrederust). Ook worden soms in het kader van de Boomfeestdag op het terrein van de instelling door schoolkinderen bomen geplant. Hier kunnen de bewoners van de instelling goed bij betrokken worden.
Het kan daarom nuttig zijn om het management van de instelling te wijzen op deze meerwaarde van activiteiten op het gebied van natuureducatie.

Een Natuurclub
Een hele speciale vorm van het betrekken van bewoners bij de natuur op het terrein is het oprichten van een Natuurclub.
De Natuurclub van de Hendrik van Boeijenoord wordt door één vaste persoon begeleid. Deze is hier als vrijwilliger mee gestart, maar door het gebleken succes is hij tegenwoordig in deeltijd aangesteld. Daarnaast helpen een aantal vrijwilligers om deze

club van ongeveer 25 bewoners te begeleiden. De Natuurclub heeft ook geholpen met de aanleg van het natuurpad (verhard) en het landschapspad (onverhard). Het doel van de Natuurclub is met name het 'werken in de natuur' (als invulling van de dagactiviteiten), maar er wordt ook zoveel mogelijk getracht iets te doen aan natuurbeleving. Er zijn echter geen goede, educatieve materialen voor verstandelijk gehandicapten voorhanden. Er is weinig materiaal wat hen echt aanspreekt. Er zijn wel contacten met het Veldstudiecentrum te Orvelte (over een idee voor een soort natuur-certificaat voor bewoners). De bedoeling is dat er een nauwere samenwerking komt tussen het activiteitencentrum, de kinderboerderij, de tuin/groendienst en de Natuurclub.

Groenbeheer ter ondersteuning van natuureducatie
Het groenbeheer kan inspelen op de behoefte aan buitenactiviteiten. Aan de ene kant kunnen bewoners soms worden ingezet bij het groenbeheer zelf (b.v. helpen bij het schoffelen), aan de andere kant is de groendienst weer nodig voor de aanleg van een natuur- of landschapspad, een vlindertuin of de aanplant van bloeiende en geurende planten. Samenwerking tussen de groendienst en de activiteitenbegeleiding biedt veel mogelijkheden voor het benutten van de natuur op het terrein voor educatieve doeleinden.

Het natuurpad van de Hendrik van Boeijenoord is, samen met de groendienst, aangelegd door de Natuurclub. Langs het natuurpad staan informatieborden met plaatjes en teksten. Het pad is toegankelijk voor rolstoelgebruikers, maar biedt voor deze groep eigenlijk nog te weinig belevingsmomenten. Er zijn te weinig doorkijkjes en te weinig bloeiende en geurende planten/struiken. Dit zou een grote meerwaarde bieden voor met name de bewoners die liggend/zitten in een rolstoel naar buiten gaan. De groendienst zou in samenspraak met de activiteitenbegeleiding en eventueel een externe deskundige een plan hiervoor kunnen maken.
Het natuurpad bij De Sterrenberg is aangelegd door de groenbeheerder. Door omstandigheden is de instelling een toegezegde subsidie van het ministerie van LNV misgelopen. Hierdoor zijn de begeleidende informatiebordjes niet zo fraai uitgevoerd als was gewenst. Er ontbreken onder andere nog plaatjes van dieren.

Het landschapspad bij de Hendrik van Boeijenoord is door de groendienst aangelegd en wordt deels beheerd door de Natuurclub. Het pad loopt langs weiland met een aangelegde poel, een houtwal en een waterloop met natuurvriendelijke oever, door een essenhakhoutbos, een verhoogde es, lanen etcetera. Het boekje met de beschrijving is op meerdere plaatsen verkrijgbaar (op het terrein, maar ook bij de VVV). Er wordt in de beschrijving niet alleen aandacht geschonken aan de natuur en het landschap, maar vooral ook aan een stuk cultuurhistorie. Er is hiervoor ook speciaal een plaggenhut gebouwd (met subsisidie), die soms dienst doet als 'bezinningshut' voor het personeel.

Ook de inrichting van de plantsoenen rond gebouwen kan een bijdrage leveren aan de mogelijkheden voor natuurbeleving van bewoners. Naast vlinderstruiken kunnen ook andere bloeiende, geurende (liefst inheemse) plantensoorten worden gebruikt. Dit biedt niet alleen voor de natuur zelf, maar ook voor natuurbeleving van de bewoners een meerwaarde.

Knelpunten/beperkingen met betrekking tot natuureducatie
Over het algemeen is er geen apart budget voor natuureducatie. Hierdoor kunnen ideeën vanuit de groendienst of de activiteitenbegeleiding vaak niet worden gerealiseerd. Er is door verschillende instellingen wel eens nagedacht over een natuurclub, maar hiervoor ontbreekt het geld en de menskracht. Door bezuinigingen is uitbreiding van de soms aanwezige kinderboerderij voor educatieve activiteiten meestal een moeilijk punt. Soms wordt zelfs het voortbestaan van de kinderboerderij bedreigd.
Er wordt bij een aantal instellingen naar mogelijkheden gezocht om activiteiten in het kader van de dagbesteding winstgevend te maken. De boerderij dient geld op te leveren en ook de plantenkas moet rendabeler gaan draaien. Hierdoor wordt de educatieve functie ondergeschikt aan de produktiefunctie.

De bezuinigingen en reorganisaties hebben ook gevolgen voor plek van de activiteitenbegeleiders. Bij Sonnevanck zaten zij altijd in één team. Nu worden ze allemaal verdeeld over nieuwe teams per sector. Hierdoor wordt de onderlinge samenwerking mogelijk beperkter.
Ook is op diverse plaatsen het management erg druk met de omvorming van de organisatie. Ook kosten spelen daarbij een rol. Of er in de toekomst meer aandacht komt bij het management voor natuureducatie is nog niet te zeggen. Het is nuttig om richting management de meerwaarde van natuur voor de instelling (welzijn bewoners, educatie en vorming, therapeutische waarde) aan te tonen.

Ook gebrek aan menskracht is een beperkende factor. Voor buitenactiviteiten is over het algemeen extra begeleiding nodig. Ook voor de ontwikkeling van educatieve activiteiten (themaprojecten, aanleg van een natuurpad) is extra ondersteuning nodig. Helaas is die ondersteuning er meestal niet.
Er zijn bij een aantal instellingen best ideeën voor de aanleg van een natuurpad, maar hiervoor is eigenlijk te weinig tijd. Bovendien vreest men soms voor vandalisme (borden langs een pad zouden snel worden vernield). Er zou als alternatief een boekje gemaakt kunnen worden met de beschrijving en plaatjes alleen op papier. Hiervoor is dan wel ondersteuning nodig door studenten of vrijwilligers.

Conclusies natuureducatie bij de bezochte instellingen:

1. **De aandacht voor natuureducatie en de mate waarin natuureducatie is opgenomen in het activiteitenprogramma verschilt sterk per instelling,**
2. **De beperkende factoren zijn meestal gebrek aan geld en menskracht,**
3. **Er liggen kansen bij:**
   * **intensivering van de samenwerking tussen de groendienst en de activiteitenbegeleiding en daarmee groeiend besef van de meerwaarde van natuur op het terrein voor de instelling,**
   * **extra personele ruimte te creëren voor beheer en educatie door deze twee zaken aan elkaar te koppelen (het voorbeeld van de Natuurclub van de Hendrik van Boeijenoord) of samen te werken met (vrijwilligers)organisaties in de omgeving (IVN-afdelingen en NME-centra),**
   * **net als bij natuurlijk groenbeheer: met kleine stapjes beginnen. Een beschrijving van een natuurpad hoeft niet direct veel tijd en geld te kosten. Een eenvoudige beschrijving op papier (eventueel wel de route markeren) kan een eerste stap zijn als er geen geld is voor mooie borden.**
   * **publiciteit naar buiten toe om de instelling in de omgeving in een positief daglicht te plaatsen.**

3. Resultaten landelijke enquête

3.1 Inleiding

Om de ideeën uit de eerste gesprekkenronde voor mogelijke activiteiten op het gebied van natuurlijk beheer en natuureducatie breder te toetsen is een landelijke enquête uitgezet onder diverse typen gezondheidsinstellingen (zie bijlage 1). Deze enquête is niet bedoeld als een wetenschappelijk onderzoek, maar als middel om ten behoeve van deze eerste inventarisatie van mogelijkheden en behoeften bij gezondheidsinstellingen een breder beeld te verkrijgen.

In Nederland bestaan allerlei typen instellingen in de gezondheidszorg. Een groot deel betreft instellingen voor verstandelijk gehandicapten, maar daarnaast zijn er ziekenhuizen, medische kindercentra, psychiatrische instellingen, verpleeghuizen, dagverblijven, herstellingsoorden, jeugdhulpverlening, instellingen voor lichamelijk gehandicapten etc.
In totaal zijn 250 instellingen aangeschreven, waaronder alle bij de CDG aangesloten leden (51 instellingen). Naast de CDG-leden zijn telkens ongeveer 25 instellingen per categorie uit de adressengids van de Nederlandse Zorgfederatie geselecteerd. Helaas kon uit deze adressengids niet bij alle adressen achterhaald worden welk type instelling het betreft (de categorie ' geestelijke gezondheidszorg' bevat bijvoorbeeld medische kindercentra, maar ook psychiatrische instellingen en herstellingsoorden, de categorie ' gehandicaptenzorg' betreft instellingen voor verstandelijke, maar ook voor lichamelijk gehandicapten). Mede hierdoor is de onderstaande categorie 'overige instellingen en type onbekend' relatief groot. De verdeling over de typen instellingen was als volgt:

type instelling	lid CDG	overig	totaal
Verstandelijk gehandicapten	31	27	60
Psychiatrie	15	13	28
Ziekenhuizen	2	25	27
Verpleeghuizen	1	25	26
Overige (incl. type onbekend)	2	109	109
totaal	**51**	**199**	**250**

Van de 250 instellingen die zijn aangeschreven met het verzoek de enquête in te vullen hebben 59 instellingen gereageerd. De totale respons is daarmee 23,6 %. Dit percentage is voor een landelijke schriftelijke enquête redelijk te noemen.
De instellingen die de enquête hebben ingevuld reageren over het algemeen vrij enthousiast en belangstellend.

De resultaten zijn in een tabel gezet (zie bijlage 2).
Hieronder volgt een kort overzicht van de resultaten. Overal waar bij de resultaten 'bewoners' staat worden ook patiënten of cliënten bedoeld.

3.2 Algemene gegevens

Type instellingen
De 59 retour ontvangen enquêtes komen voor het grootste deel van instellingen voor verstandelijk gehandicapten. De verdeling over de typen instellingen wordt in het schema hieronder weergegeven.

type instelling	lid CDG	overig	totaal
instellingen voor verstandelijk gehandicapten:	14	14	28
psychiatrische instellingen:	6	3	9
verpleeghuizen:	1	4	5
ziekenhuizen:	-	3	3
overige instellingen:	3	11	14
totaal	**24**	**35**	**59**

Onder de categorie overige instellingen bevinden zich:
* 2 medische kinderhuizen,
* 2 instellingen voor blinden/visueel gehandicapten,
* 2 epilepsie-instituten,
* 2 instellingen voor visueel gehandicapten,
* 1 zorgcentrum voor gehandicapten,
* 1 revalidatiecentrum,
* 2 herstellingsoorden,
* 1 instelling voor moeilijk opvoedbare jongeren,
* 1 centrum voor gedifferentieerde zorg.

Aantal bewoners/patienten
Het aantal bewoners per instelling varieert sterk. Het aantal bewoners loopt uiteen van 22 tot 750! Deze sterke variatie is zowel te vinden bij de instellingen voor verstandelijk gehandicapten (30-750), de psychiatrische instellingen (50-750) als de categorie overige instellingen (22-650). Bij ziekenhuizen en verpleeghuizen varieert het aantal bewoners minder sterk (resp. 250-450 en 120-245). Wanneer het aantal bewoners wordt afgezet tegen het aantal hectares lijkt er (behalve voor de ziekenhuizen en de verpleeghuizen en een enkele uitzondering) een relatie aanwezig. Hoe groter de oppervlakte van de instelling des te groter is het aantal bewoners (zie figuur 1).

Oppervlakte (aantal ha)
Er is naast de grote variatie in aantal bewoners eveneens veel verschil in oppervlak te vinden. Het aantal hectares groen varieert tussen 'kleiner dan 0,5 ha' tot 110 hectaren! In onderstaande tabel wordt het aantal hectares voor de diverse categoriën instellingen weergegeven.

type inst.	inst. verst. gehand.	psychiatr. instelling	zieken-huizen	verpleeg-huizen	overige instelling
aantal	28	9	2	5	14
totaal ha	741,4	437.1	7	171,3	229,5
gemid. ha per instell.	26,5	48,6	3,5	34,3	16,4

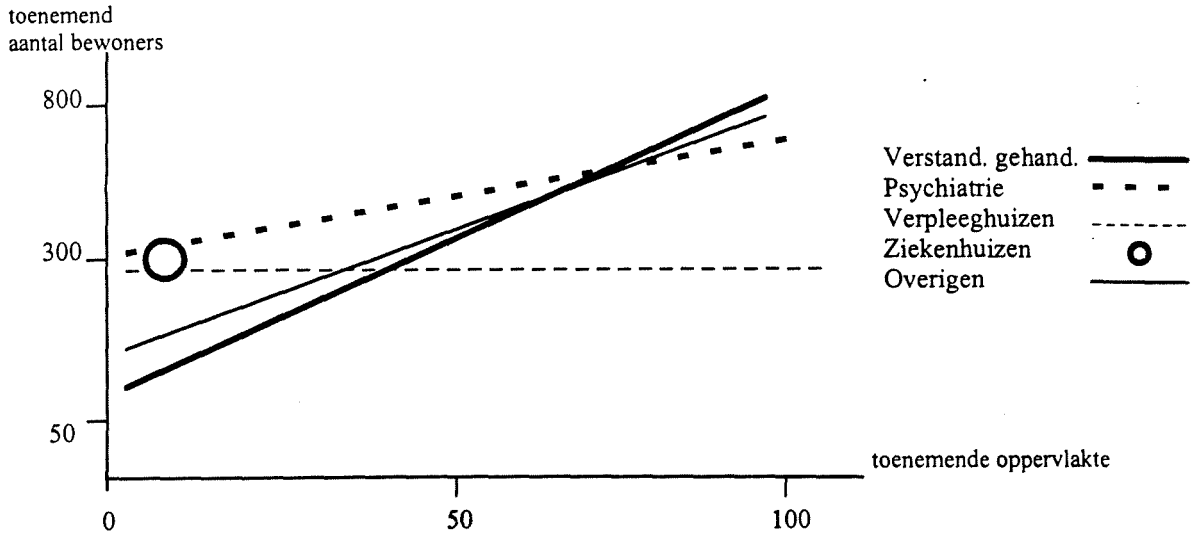
Uit de tabel blijken instellingen voor verstandelijk gehandicapten, psychiatrische instellingen en verpleeghuizen behoorlijke oppervlakten terrein te bezitten.
De totale oppervlakte groen en natuur van de instellingen die hebben gereageerd bedraagt 1.586, 3 hectare. Als we dit doortrekken naar het aantal aangeschreven instellingen dan zou hiervan het oppervlak groen en natuur ongeveer 6.700 ha zijn (N.B. het gaat hier om een zeer ruwe inschatting, aangezien het best mogelijk is dat juist instellingen met grotere terreinen op de enquête hebben gereageerd) . In het adressenboek van de Nederlandse Zorgfederatie staan echter meer dan 1500 adressen. Hiervan bezitten naar schatting 750 instellingen eigen terreinen (adressen van bijvoorbeeld stichtingen, dagverblijven en kortverblijfhuizen niet meegerekend). Dit zou betekenen dat gezondheidsinstellingen in Nederland 10.000 tot 20.000 ha groen en natuur beheren. Dit is een aanzienlijke oppervlak en zeker de aandacht waard!

Wanneer we de oppervlaktes van CDG-leden vergelijken met niet-leden, die gereageerd hebben komt het volgende beeld naar voren:

CDG-leden (24):	totaal 896 ha	gemid. opp. 37,3 ha
niet-leden (35):	totaal 690,3	gemid. opp. 19,7 ha

De leden van de CDG bezitten gemiddeld grotere terreinen dan de niet-leden. Dit is verklaarbaar doordat in het verleden juist de groenbeheerders van deze terreinen benaderd zijn om lid te worden van deze vereniging.

In onderstaande grafiek is de relatie tussen het aantal bewoners en de oppervlakte globaal weergegeven voor de diverse categorieën instellingen.

Figuur 1. Globale relatie tussen oppervlakte en aantal bewoners.

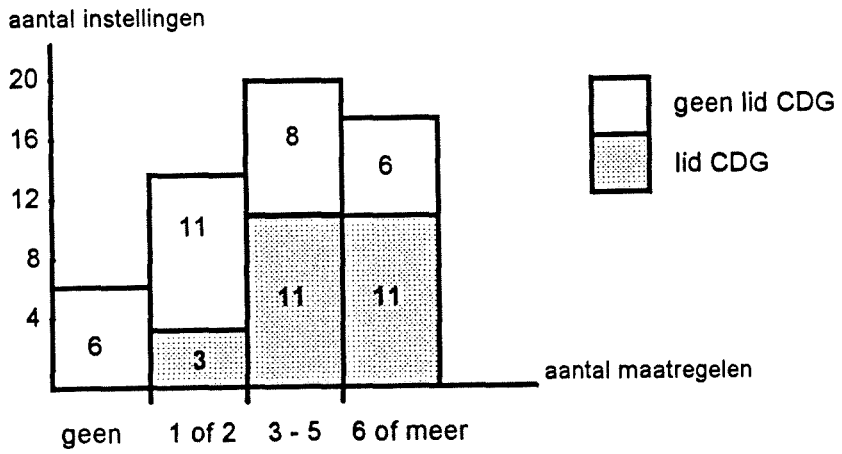
3.3 Groenbeheer

Algemeen
Slechts 8 van de 59 instellingen hebben geen aparte groendienst. Het betreft 4 instellingen met minder dan 1,5 ha, 2 instellingen met een terrein rond de 5 ha en 2 instellingen met ongeveer 20-30 ha.
Verreweg de meeste instellingen beschikken over een eigen groendienst met 1 of meer medewerkers.

Bij de meeste instellingen beslaat de categorie 'tuin en plantsoen' het grootste deel van de oppervlakte groen. Daarnaast wordt vrij vaak 'bos' genoemd. Ook weiland of grasland komt regelmatig voor. Bij deze laatste categorie is het onduidelijk of men ook de gazons heeft meegerekend.

Het beleid van de instellingen is veelal gericht op netjes en representatief groen. Dit geldt met name in het centrum van het terrein (vaak rond de gebouwen). Meestal is meer naar de buitenranden van het terrein ruimte voor natuurlijk groen (44x genoemd). Dit lijkt goede kansen te bieden voor natuurlijk groenbeheer!

Huidige situatie natuurlijk groenbeheer
Om een beeld te krijgen van de huidige situatie is in de enquête gevraagd naar een aantal specifieke beheersmaatregelen met betrekking tot natuurlijk groenbeheer. Uit de resultaten blijkt een zeer wisselend beeld variërend van géén van de aangegeven mogelijkheden tot alle maatregelen of zelfs meer. In figuur 2 wordt aangegeven hoeveel er in de huidige situatie aan natuurlijk groenbeheer gebeurt.

Figuur 2. Hoeveelheid maatregelen m.b.t. natuurlijk groenbeheer in de huidige situatie.

Voor de duidelijkheid heeft De Vlinderstichting gekozen voor een indeling van 'geen', 1 of 2 (weinig), 3 tot 5 (redelijk) en 6 of meer (veel). Hierbij moet echter worden vermeld dat het type maatregelen nogal van elkaar verschilt en het bovendien subjectief is wat iemand weinig of veel vindt. Het creëren van natuurlijke overgangen en het voeren van een bewust omvormingsbeheer vergen veel grotere veranderingen in het beheer dan het neerleggen van takkenbossen of het ophangen van vogelnestjes. Toch helpen ook de kleinere maatregelen mee om meer ruimte te bieden aan de natuur. De gekozen indeling is dan ook vooral bedoeld om aan te geven dat er veel verschil is in de huidige (en toekomstige, zie verder op pg. 21) situatie tussen de instellingen als het gaat om natuurlijk groenbeheer.

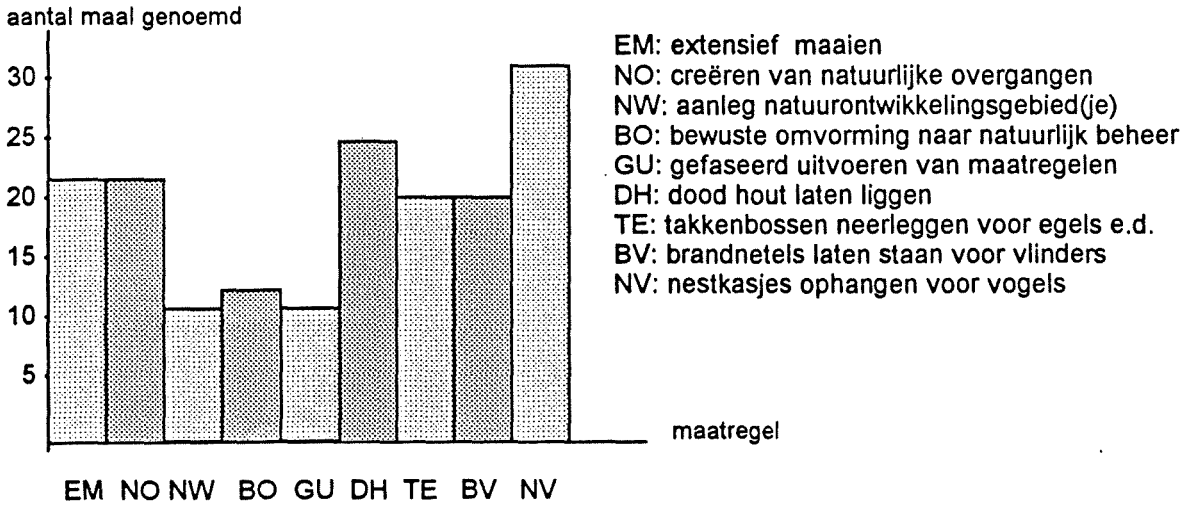
Het blijkt dat de CDG-leden voor het grootste deel al redelijk tot veel maatregelen nemen op het gebied van natuurlijk groenbeheer. Daarnaast blijken ook niet-CDG-

leden enthousiast bezig te zijn met natuur op hun terreinen. Ongeveer een derde van de instellingen is nog niet of nauwelijks met natuurlijk groenbeheer bezig.
In figuur 3 wordt de relatie tussen het aantal maatregelen en het terreinoppervlak weergegeven. Men zou kunnen veronderstellen, dat instellingen met grotere terreinen meer doen aan natuurlijk groenbeheer dan kleinere instellingen. Een dergelijke relatie blijkt niet duidelijk aanwezig te zijn.

oppervlakte / maatregelen	<5 (9)	5-10 (11)	11-20 (9)	21-40 (16)	41-60 (6)	>60 ha (6)
geen	●●	●	●	●		
1 of 2	●●● ●	●● ●	●● ●	●● ●		●
3 tot 5	●●● ●	●●	●● ●	●●● ●●	●● ●●	●●
6 of meer		●● ●●	●	●●●● ●●●	●● ●	●●

Figuur 3. Relatie tussen het aantal maatregelen en de oppervlakte van het terrein.
De getallen tussen haakjes staan voor het aantal instellingen per categorie.
● = 1 instelling

Uit de enquête blijken niet alle genoemde maatregelen even vaak in het huidige beheer te worden toegepast. De eenvoudiger toe te passen maatregelen zoals het laten liggen van dood hout of het ophangen van nestkastjes worden het meest genoemd. Maar ook maatregelen die meer verandering in het beheer vergen zoals extensief maaien en het creëren van natuurlijke overgangen scoren hoog.
In figuur 4 wordt per maatregel de 'score' aangegeven.

Figuur 4. Toegepaste maatregelen in het huidige beheer.

Overige maatregelen in het huidige beheer die door de beheerders werden genoemd zijn:
- versnipperen van takken (als bodembedekking)
- aanleg van een vijver voor kikkers e.d.
- geïntegreerd bosbeheer
- begrazingsbeheer
- zelf compost maken
- bescherming van een mierenhoop
- biologisch-dynamische boerderij/tuinderij

Om te bekijken of er een relatie te leggen is tussen het uitvoeren van de meer ingrijpende maatregelen en de oppervlakte van de terreinen is in figuur 5 de oppervlakte uitgezet tegen de 5 maatregelen die de grootste verandering in het groenbeheer betekenen. Er blijkt wederom geen duidelijke relatie aanwezig. Bij de hele kleine terreinen (<5 ha) lijkt de geringe oppervlakte wel een beperkende factor als het gaat om het creëren van natuurlijke overgangen en het aanleggen van een natuurontwikkelingsgebied(je).
Uit de gesprekkenronde blijkt dat enthousiaste groenbeheerders ondanks de beperkte middelen veel kunnen bereiken. De aandacht voor natuurlijk groenbeheer zou, los van de oppervlakte die beschikbaar is, wel eens veel meer afhankelijk kunnen zijn van het enthousiasme en de kennis van de groenbeheerder.

oppervlakte / maatregel	<5 (9)	5-10 (11)	11-20 (9)	21-40 (16)	41-60 (6)	>60 ha (6)
extensief maaien	●●	●●● ●●●	●●	●●●● ●●●●	●●	●●● ●
natuurlijke overgangen		●●● ●	●●● ●	●●●●● ●●●●	●●● ●●	●● ●
natuurontwikkelingsgebied		●● ●		●●● ●	●●	●
bewuste omvorming	●●	●	●●	●●	●●● ●	●●
gefaseerd uitvoeren	●	●● ●		●●● ●	●	●●

Figuur 5. Relatie tussen de meer ingrijpende maatregelen en de opppervlakte.
De getallen tussen haakjes staan voor het aantal instellingen per categorie.
● = 1 instelling

Budget huidige groenbeheer
Zeventien instellingen geven aan over onvoldoende bugdet te beschikken ten behoeve van het (natuurlijk) groenbeheer. Het merendeel (38 x) vindt het huidige budget wel voldoende. Bijna alle beheerders zien binnen het huidige budget mogelijkheden voor natuurlijk groenbeheer. Slechts enkele groenbeheerders (7x) gaven aan dat in hun ogen natuurlijk groenbeheer tot hogere kosten leidt.

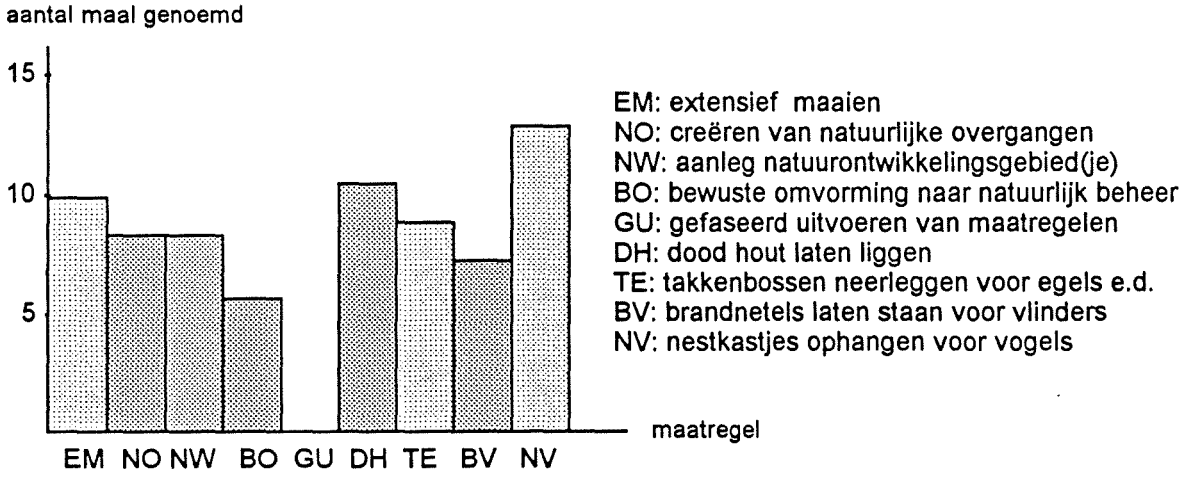
Conclusies ten aanzien van het huidige groenbeheer:
* **Het merendeel van de instellingen is in de huidige situatie al op een of andere manier bezig om iets voor de natuur te doen,**
* **De mate waarin dit gebeurt varieert sterk,**
* **Het groenbeleid van de instellingen biedt over het algemeen ruimte voor**

natuurlijk beheer, met name aan de buitenranden van het terrein,

* **De grootte van de terreinen heeft geen directe invloed op het aantal of het type maatregelen dat ten behoeve van natuurlijk groenbeheer wordt uitgevoerd,**
* **De instellingen kunnen (een aantal) maatregelen ten behoeve van natuurlijk groenbeheer binnen de huidige budget voor het groenbeheer uitvoeren,**
* **Natuurlijk groenbeheer is echter (nog) geen structureel item in het groenbeleid en uitvoering ervan is in de huidige situatie afhankelijk van het enthousiasme en de kennis van de groenbeheerder en de ruimte die hij krijgt om de ideeën uit te voeren.**

Toekomstig groenbeheer

Achttien instellingen geven aan geen extra maatregelen in de toekomst te wensen ten opzichte van de huidige situatie. Dit zijn zowel instellingen waar nog niets aan natuurlijk beheer gebeurt als instellingen waar al heel veel gedaan wordt. In totaal 21 instellingen geven 1 of 2 extra maatregelen aan die ze in de toekomst wel extra zouden willen toepassen. Daarnaast zijn er 12 instellingen die graag met 3 tot 5 extra beheersmaatregelen aan de slag willen en zelf 2 instellingen die 6 of meer maatregelen noemen!
In figuur 6 wordt aangeven hoeveel belangstelling er per maatregel is om in de toekomst extra toe te passen in het groenbeheer.

Figuur 6. Maatregelen die groenbeheerders in de toekomst extra zouden willen uitvoeren.

Het blijkt dat beheerders zowel maatregelen die eenvoudig uitgevoerd kunnen worden, als meer ingrijpende maatregelen zouden willen toepassen in het toekomstige groenbeheer. Waarom de maatregel 'gefaseerd uitvoeren' niet wordt genoemd is onbekend. Wellicht speelt gebrek aan kennis over het nut van deze maatregel en de wijze van uitvoering ervan hierbij een rol.

Extra nodig

De meeste instellingen geven dus aan, naast de huidige maatregelen, in de toekomst meer te willen gaan doen. Maar daarvoor is wel het een en ander nodig. Slechts 3 van de in totaal 35 instellingen, die plannen hebben voor de toekomst, geven aan niets extra nodig te hebben. Meestal wordt behoefte aan 'meer menskracht' (17 x), 'scholing medewerkers' (32x!) en 'meer geld' (19x) genoemd om meer maatregelen met betrekking tot natuurlijk groenbeheer in de toekomst mogelijk te maken.
Overige zaken die genoemd werden zijn ander beleid, nieuw beheersplan, meer tijd en voorlichting aan publiek, directie en personeel.
De wil is bij groenbeheerders dus duidelijk aanwezig, maar er is wel behoefte aan

extra ondersteuning.
De Vlinderstichting en de CDG kunnen niet zorgen voor meer geld of personeel. Wel kunnen als vervolg op dit inventarisatieproject een aantal ondersteunende produkten ontwikkeld of diensten geleverd worden. In paragraaf 3.4 wordt hier nader op ingegaan.

Conclusies ten aanzien van het toekomstige groenbeheer:

* **In totaal 35 instellingen (dus ongeveer 60 %) willen in de toekomst aan de slag met het uitvoeren van extra maatregelen ten behoeve van natuurlijk groenbeheer,**
* **In totaal zijn er, samen met het aantal instellingen erbij die in de huidige situatie al veel (6 of meer maatregelen) uitvoeren, 26 instellingen (=44 %) die met 6 of meer maatregelen ten behoeve van natuurlijk groenbeheer aan de slag zijn of willen,**
* **De oppervlakte van deze (zeer) geïnteresseerde instellingen varieert van 4 tot 110 ha: ook hier lijkt oppervlakte geen rol te spelen.**
* **Bij de groenbeheerders van de instellingen is zeker draagvlak en de intentie aanwezig om bij het toekomstige groenbeheer maatregelen te betrekken ten behoeve van de natuur,**
* **Om natuurlijk groenbeheer verder te ontwikkelen moet naar mogelijkheden worden gezocht om binnen de beperkte middelen in de huidige situatie toch een aantal maatregelen uit te kunnen voeren: voorbeelden daarvan zijn aanwezig en zouden op een rij moeten worden gezet, zodat anderen hierdoor ideeën kunnen opdoen en ervan kunnen leren,**
* **Daarnaast moet gezocht worden naar financiële ondersteuning via bijvoorbeeld subsidies of sponsoring.**

Illustratie: enkele fragmenten uit het instellingsblad Sonar, Sonnevanck.

Natuurlijk groenbeheer

Een interview met Henk van Emaus.

Henk werkt al vele jaren als voorman in de tuindienst. In al die jaren is niet alleen zijn aangezicht veranderd (hij had eerst een baard), maar ook het aangezicht van Sonnevanck. Vroeger waren de gazons kort gemaaid en werden de randen regelmatig geschoffeld en nu zien we dat in sommige borders het gras welig groeit en dat allerlei wilde bloemen (onkruid?) de randen siert (of ontsierd?). Een goede reden om Henk eens aan de tand te voelen of zijn grasmaaier soms kapot is. "Nee", geeft Henk direct al aan. " Met de grasmaaier heeft het niets te maken. Er is duidelijk voor dit beleid gekozen. Sonnevanck ligt midden in het bos, een natuurlijke omgeving dus en juist in het overgangsgebied tussen bos en gecultiveerd terrein (de tuin) is gekozen voor een meer natuurlijke begroeiing.

In 1993 heeft Henk een cursus "natuurlijk groenbeheer" gevolgd. Hij volgde deze cursus om in te kunnen spelen op de nieuwe inzichten voor wat betreft het terreinbeheer. Natuurlijk groenbeheer wil zeggen dat je de ontwikkeling van natuurlijke soorten (dus bomen en struiken die hier van oudsher thuis horen) bevorderd en de woonomgeving van de dieren d.m.v. o.a. natuurlijke glooingen, houtwallen en diervriendelijke planten, struiken en bomen verbetert.

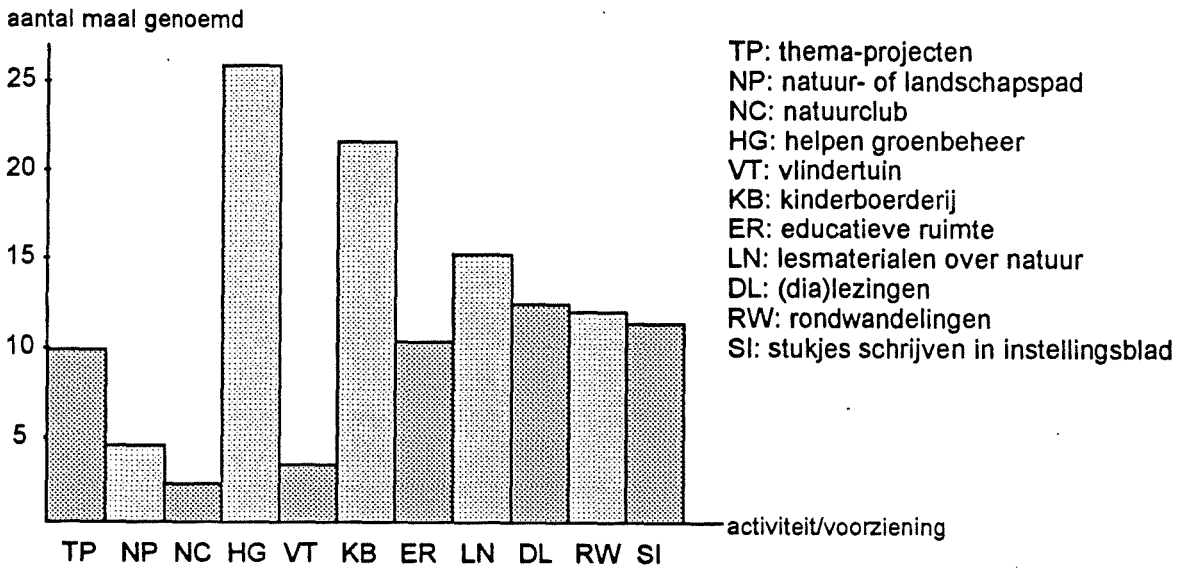
Een andere ontwikkeling is het openstellen van een deel van de dierenweide voor bewoners. Er zal een pad door een gedeelte van de dierenweide worden aangelegd zodat men meer direct contact met (een aantal) dieren zal krijgen. Maar hierover meer in een volgende Sonar.

3.3 Natuureducatie

Algemeen
Het meerendeel van de instellingen organiseert binnen of buiten (educatieve) activiteiten voor de bewoners (37 x ja, 21 x nee of vraagteken). Niet alle instellingen hebben hier een speciale afdeling voor. Toch vinden vrijwel overal ook wel eens buitenactiviteiten plaats (slechts 13 x niet). Kennelijk worden dergelijke activiteiten door andere personen in de instelling, bijvoorbeeld vanuit de groendienst, georganiseerd.

Het educatie- of vormingsbeleid wisselt per instelling. Meestal wordt in eerste instantie gekeken naar de behoefte van de bewoners en worden daarnaast ook meer collectieve activiteiten georganiseerd.
Ongeveer de helft van de instellingen heeft aandacht voor natuureducatie of natuurbeleving (28x).

Huidige situatie van de activiteiten en voorzieningen met betrekking tot natuureducatie
Wanneer wordt gekeken naar het aantal activiteiten (en voorzieningen) met betrekking tot natuureducatie dat door de instelling wordt genoemd, zien we net als bij het groenbeheer een grote variatie. In figuur 7 is aangegeven hoevaak de diverse activiteiten zijn aangekruisd.

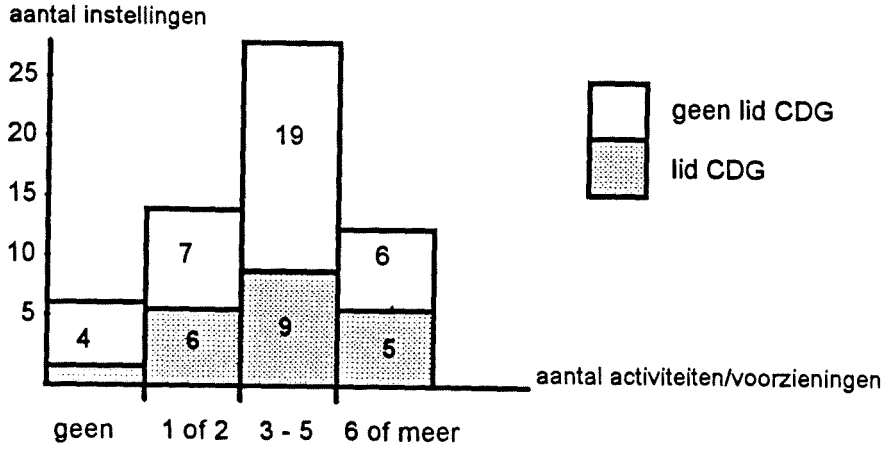

Figuur 7. Activiteiten en voorzieningen m.b.t. natuureducatie in de huidige situatie.

In de huidige situatie worden 'helpen bij het groenbeheer' en 'kinderboerderij' het meest vermeld. Deze activiteiten passen vaak goed in de dagbesteding van bewoners, zoals de instellingen dat aanbieden.
In de huidige situatie zijn er 6 instellingen die geen enkele van de aangegeven activiteiten organiseren. 13 instellingen voeren 1 of 2 activiteiten uit. Er zijn 28 instellingen die 3 t/m 5 van de genoemde activiteiten uitvoeren en 11 instellingen die op 6 of meer van de genoemde activiteiten scoren (zie figuur 8). Hierbij geldt (net als bij het groenbeheer) dat de activiteiten/voorzieningen nogal van elkaar verschillen qua kosten en inspanningen. Het organiseren van een (dia)lezing is van een heel andere orde dan de aanwezigheid van een kinderboerderij waar educatieve activiteiten plaatsvinden.
Het is vanuit de mogelijkheden voor natuureducatie gezien heel mooi als er basisvoorzieningen zoals een kinderboerderij en een educatieve ruimte aanwezig zijn. Maar ook de kleinere activiteiten (rondwandelingen, lezingen en stukjes schrijven in het instel-

lingsblad) zijn van grote waarde om bewoners, personeel en bezoekers bij de natuur op het terrein te betrekken.

Uit figuur 8 valt af te lezen dat het lidmaatschap van de CDG in de huidige situatie geen directe invloed heeft op het aantal activiteiten met betrekking tot natuureducatie. De CDG richt zich dan ook vooral op het groenbeheer (het is immers een vereniging van groenbeheerders). Wellicht kan deze vereniging in de toekomst toch wel een rol spelen bij het bevorderen van natuureducatie. Educatie kan namelijk, zoals uit de gesprekken blijkt, natuurlijk groenbeheer ondersteunen (en andersom).

Figuur 8. Aantal activiteiten/voorzieningen m.b.t. natuureducatie in de huidige situatie.

Het aantal activiteiten is ook vergeleken met het aantal bewoners van de instellingen. Meer bewoners betekent immers ook meer geld/inkomsten voor de instelling. Hierdoor zou er wellicht meer budget kunnen zijn voor activiteiten. In figuur 9 is de relatie aangegeven tussen het aantal activiteiten en het aantal bewoners.

aantal bewoners / activiteiten	<50 (3)	55-100 (7)	101-200 (7)	201-400 (20)	401-600 (14)	>600 (7)
geen					●	
1 of 2	●●	●● ●	●	●●	●●● ●	●
3 tot 5	●	●● ●	●●	●●●●● ●●●● ●●●	●●●● ●●	●● ●
6 of meer			●●	●●● ●	●●	●●

Figuur 9. Relatie tussen het aantal activiteiten en het aantal bewoners.
De getallen tussen haakjes staan voor het aantal instellingen per categorie.
● = 1 instelling

Het lijkt erop dat instellingen met een bewonersaantal van boven de 100 meer mogelijkheden hebben voor activiteiten/voorzieningen op het gebied van natuur-educatie (6 of meer acti-viteiten). Wanneer naar de relatie wordt gekeken tussen het aantal bewoners en de activitei-ten die duurder zijn of meer inspanning kosten, komt hieruit hetzelfde beeld (zie figuur 10). De spreiding van het aantal duurdere activitei-ten/voorzieningen is bij de grotere instellingen groter dan bij de kleine instellingen. Zo komt een natuur- of landschapspad niet voor bij instellingen met minder dan 200 bewoners. Een educatieve ruimte is alleen aanwezig bij instellingen met meer dan 100 bewoners. Een kinderboerderij, het gebruik van lesmaterialen over natuur en themaprojecten komen echter zowel bij grote als bij kleine instellingen voor.

Budget (natuur)educatie
De helft van de instellingen geeft aan in de huidige situatie over onvoldoende budget te beschikken t.b.v. educatieve activiteiten (29x nee, 30 x ja of vraagteken). De instel-lingen zoeken kennelijk naar activiteiten die binnen de huidige financiële middelen uit te voeren zijn. Gezien bovenstaande resultaten zijn daar allerlei voorbeelden van.

Conclusies ten aanzien van de huidige situatie met betrekking tot natuureducatie

* **Ongeveer 66% van de instellingen is in de huidige situatie al met 3 of meer activiteiten op het gebied van natuureducatie bezig,**
* **Het type activiteiten varieert,**
* **Activiteiten die in het kader van de dagbesteding zijn in te passen scoren het hoogst,**
* **Grotere instellingen met meer dan 100 bewoners lijken over wat meer mogelijk-heden te beschikken dan kleine instellingen.**

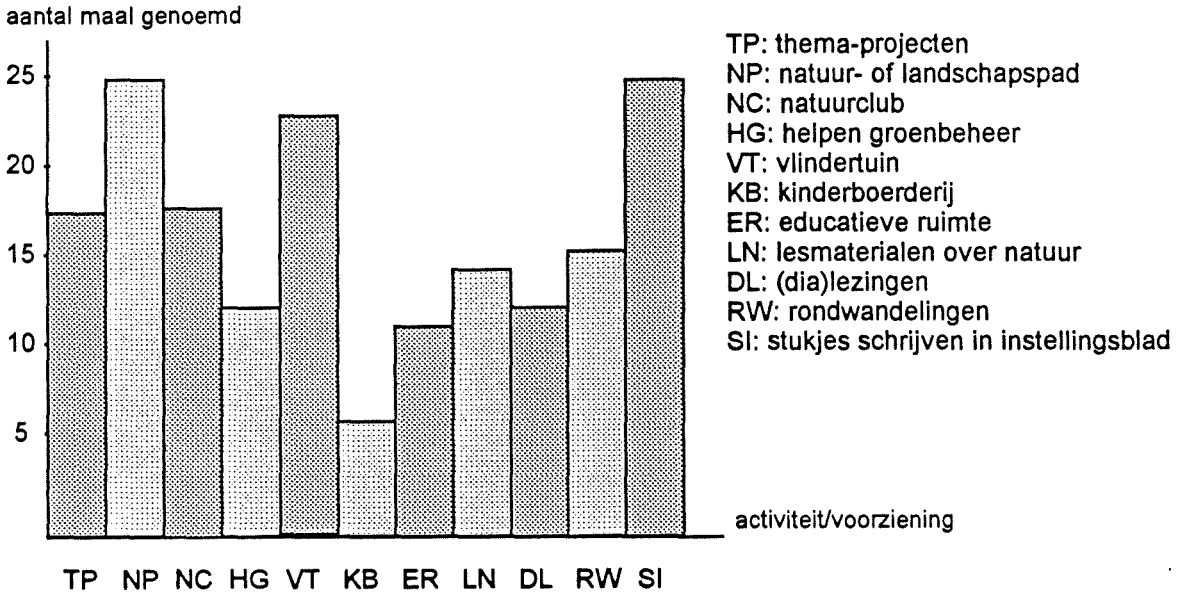
aantal bew. / activiteiten	<50 (3)	55-100 (7)	101-200 (7)	201-400 (20)	401-600 (14)	>600 (7)
natuur- of landschaps-pad				●●●	●●	●●
kinderboer-derij	●	●	●●	●●●●● ●●●● ●●	●●●●● ●●●● ●●	●●●
educatieve ruimte			●●	●●● ●●	●●● ●	●●
natuurclub			●			●
themapro-jecten	●	●●●	●●●	●●●● ●●●● ●●	●●	●
gebruik van lesmaterialen over natuur	●	●●●	●●●	●●●● ●●● ●	●●	●

Figuur 10. Relatie tussen het aantal activiteiten en het aantal bewoners. De getallen tussen haakjes staan voor het aantal instellingen per categorie.
● = 1 instelling

Toekomstige situatie natuureducatie
In totaal geven 44 instellingen (=75%) aan dat ze in de huidige of toekomstige situatie met 6 of meer activiteiten op het gebied van natuureducatie bezig (willen) zijn!
Alle genoemde activiteiten spreken ook aan bij instellingen die deze in de huidige situatie nog niet organiseren/aanbieden. Hierbij scoren een natuur- of landschapspad, een vlin-dertuin en stukjes schrijven (in het instellingsblad) het hoogst.
Uit deze resultaten blijkt dat het meerendeel van de instellingen erg veel interesse heeft voor de mogelijkheden van natuureducatie.
In figuur 11 is te zien hoevaak de verschillende activiteiten/voorzieningen werden genoemd, die de instellingen in de toekomst extra zouden willen uitvoeren.

De meeste instellingen geven aan enthousiast te zijn over natuureducatie. Maar daarbij wordt tevens gemeld dat er het een en ander extra nodig is om meer aan natuureducatie te kunnen doen. Hierbij worden extra begeleiding buitenactiviteiten (27x), educatieve materialen (29x), scholing medewerkers (29x) en meer geld (29x) ongeveer even vaak genoemd. Meer menskracht/personeel volgt hier vlak achter (22x). Daarnaast worden ander beleid, andere prioriteiten, meer vrijwilligers en meer tijd aangegeven.

De Vlinderstichting en de CDG kunnen niet zorgen voor meer geld of personeel. Wel kunnen als vervolg op dit inventarisatieproject een aantal ondersteunende produkten of diensten geleverd worden. In paragraaf 3.4 wordt hier nader op ingegaan.

Figuur 11. Activiteiten en voorzieningen m.b.t. natuureducatie die men in de toekomst extra zou willen uitvoeren.

Conclusies ten aanzien van de toekomstige activiteiten m.b.t. natuureducatie
* **75% van de instellingen willen in de toekomst zeer actief met natuureducatie aan de slag!**
* **De ontwikkeling van activiteiten wordt met name beperkt door onvoldoende budget en menskracht en onbekendheid met natuureducatie bij de medewerkers,**
* **Daarom is voor de verdere ontwikkeling van natuureducatie bij gezondheidsinstellingen externe ondersteuning nodig,**
* **Voorbeelden van diverse activiteiten op het gebied van natuureducatie zijn aanwezig en dienen op een rij te worden gezet als inspiratiebron voor**

anderen,

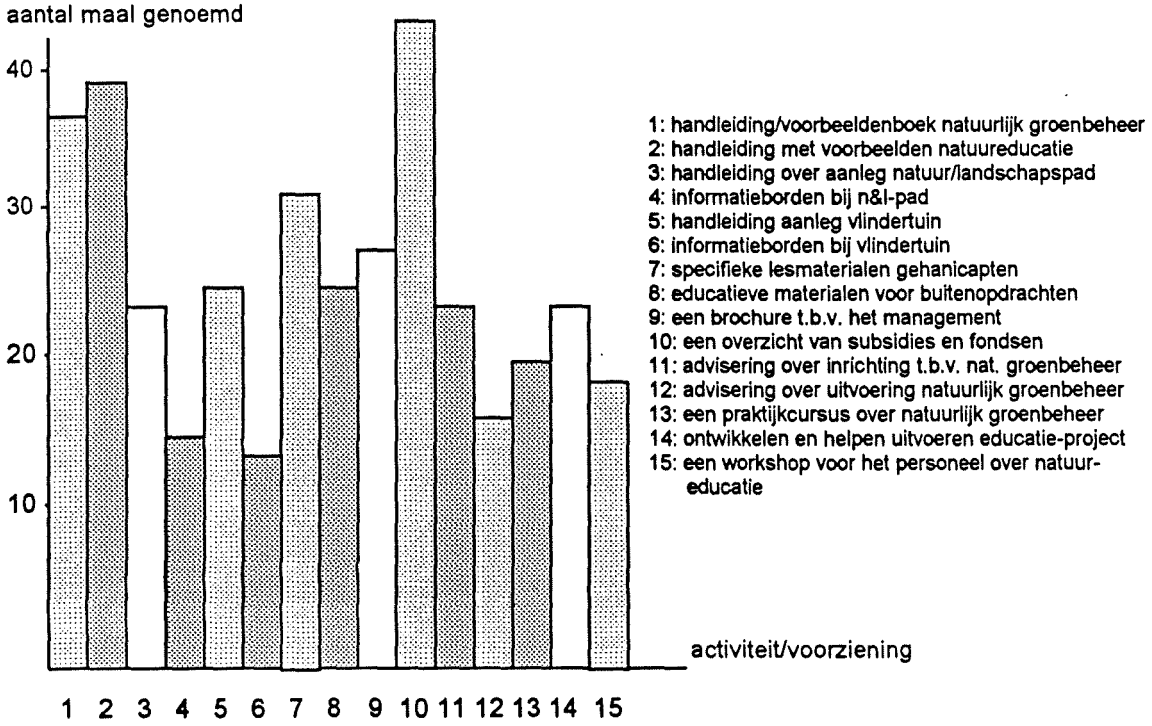
* **Naast verhoging van het kennisniveau van medewerkers moet gezocht worden naar mogelijke financiële ondersteuning.**

Relatie tussen natuurlijk groenbeheer en natuureducatie
Wanneer de resultaten van de enquête over het groenbeheer worden vergeleken met de resultaten op het gebied van natuureducatie komt er een opvallend beeld naar voren. Het blijkt dat van de instellingen die enthousiast zijn over natuurlijk groenbeheer (veel maatregelen) maar liefst 88% ook enthousiast is over natuureducatie. Waarschijnlijk is hier sprake van een wederzijdse positieve beïnvloeding. Conclusie: natuurlijk groenbeheer en natuureducatie zijn zeer goed te combineren!

De genoemde 88% is ongeveer de helft (55%) van het totaal aantal instellingen met veel belangstelling voor natuureducatie. Er blijken dus ook veel instellingen, ookal gebeurt er niet zoveel aan natuurlijk groenbeheer, toch de waarde van natuureducatie voor de instelling hoog in te schatten. Dit biedt goede kansen om de mogelijkheden voor natuureducatie bij gezondheidsinstellingen verder te ontwikkelen.

3.4 Ondersteuningsbehoefte

Uit de vorige twee paragrafen is gebleken dat veel instellingen belangstelling hebben om meer met natuurlijk groenbeheer en natuureducatie te gaan doen. Daarbij is ook aangegeven dat extra ondersteuning nodig is om dit in de praktijk te realiseren. De Vlinderstichting en de CDG zijn graag bereid ondersteuning te bieden (voor zover dat in hun mogelijkheden ligt). In de enquête is aan de instellingen een aantal specifieke produkten en diensten voorgelegd om te peilen aan welke ondersteuning het meeste behoefte is. In figuur 12 wordt de behoefte aan produkten en diensten weergegeven.

Figuur 12. Behoefte aan ondersteuning.

Uit figuur 12 blijkt de grootste behoefte te liggen bij het overzicht van de subsidies en fondsen, de handleidingen voor natuurlijk groenbeheer, natuureducatie, het aanleggen van een natuur- of landschapspad en een vlindertuin en bij de educatieve materialen voor gehandicapten en buitenopdrachten.

Bij deze resultaten moeten de volgende punten meegenomen worden voordat conclusies getrokken worden:

* Instellingen die zich nog in de beginfase bevinden van het denkproces over natuurlijk beheer of natuureducatie zullen niet snel geneigd zijn om 'informatieborden vlindertuin' in te vullen. Zij zullen ter oriëntatie eerder behoefte hebben aan een voorbeeldenboek/handleiding. Instellingen die zelf al veel activiteiten ondernemen hebben daarentegen eerder behoefte aan meer praktische ondersteuning. Dit betekent dat de genoemde aantallen niet goed met elkaar te vergelijken zijn. Wèl geeft dit overzicht een beeld van de brede belangstelling voor de verschillende produkten.
* Om te kunnen bepalen welke acties nu het meeste gewenst zijn in het vervolgtraject moet enerzijds rekening worden gehouden met de wensen van de gezondheidsinstellingen. Maar wanneer De Vlinderstichting met dit traject verder gaat moet ook worden bekeken of de vervolgacties de doelen van De Vlinderstichting ondersteunen. Vanuit De Vlinderstichting is het zeer wenselijk om niet zomaar een handleiding te maken, maar ook te zorgen dat deze handleiding ook echt gebruikt gaat worden. Een handleiding moet dan gekoppeld zijn aan een praktijkcursus of voorlichtingsbijeenkomsten.
* Bij het bepalen van het vervolgtraject dient tevens rekening te worden gehouden met de mogelijke belemmeringen. Zo kan misschien bij de behoeften een handleiding voor natuureducatie hoog scoren, maar als wordt voorzien dat er financieel of qua menskracht geen ruimte is om educatieve activiteiten uit te gaan voeren moet men zich afvragen of niet eerst draagvlak moet worden gecreëerd bij het management van de instellingen.

Conclusies ten aanzien van de ondersteuningsbehoefte:

* **Er is duidelijk behoefte aan ondersteuning, zowel op het gebied van natuurlijk groenbeheer als natuureducatie,**
* **De top 5 van de ondersteuningsbehoefte ligt bij de volgende produkten;**
  - **overzicht van subsidiemogelijkheden,**
  - **handleiding/voorbeeldenboek natuureducatie,**
  - **handleiding/voorbeeldenboek natuurlijk groenbeheer,**
  - **specifieke lesmaterialen voor gehandicapten,**
  - **een brochure ten behoeve van het management,**
* **Via dergelijke produkten kan zowel aan de behoefte van de gezondheidsinstellingen als aan de doelen van De Vlinderstichting (bevorderen van natuurbescherming in Nederland door middel van onderzoek, voorlichting, advisering en educatie) worden voldaan,**
* **Mits de ontwikkeling en het gebruik van de produkten in samenhang met elkaar en ter ondersteuning van elkaar worden uitgevoerd.**

In het volgende hoofdstuk met het plan van aanpak (voorstellen voor het vervolg) zullen deze conclusies worden meegenomen.

4. Voorstellen en ideeën voor vervolgstappen

4.1 Inleiding

Uit de inventarisatie is gebleken dat er al redelijk wat gebeurt op het gebied van natuurlijk groenbeheer en natuureducatie. De Vlinderstichting wil deze ontwikkeling verder stimuleren. Vaak kunnen door de instellingen zelf al stappen in de goede richting worden gezet, zonder dat hiervoor veel extra inzet en geld nodig is. In dit hoofdstuk worden dan ook zowel activiteiten beschreven die (relatief) gemakkelijk kunnen worden opgepakt, als voorstellen voor vervolgprojecten waarvoor aanvullende financiering en ondersteuning nodig is.
Uit voorgaande hoofdstukken is gebleken dat samenwerking tussen de groendienst en de activiteitenbegeleiding veel kansen biedt. Medewerkers van deze afdelingen kunnen de samenwerking zelf proberen op te pakken, maar ook bij de vervolgprojecten zal hiervoor aandacht moeten zijn.

4.2 Natuurlijk groenbeheer

4.2.1 Wat kunnen de instellingen zelf doen?

Eenvoudige beheersmaatregelen

Uit de enquête blijkt dat ook binnen de beperkte middelen vaak al veel te bereiken is om natuurwaarden een kans te geven op het terrein van de instelling. Een aantal maatregelen is eenvoudig uit te voeren en kunnen ook bij kleine instellingen door de groenbeheerders gemakkelijk worden opgepakt. Een kleine opsomming hiervan volgt hieronder:

- Dood hout laten liggen zorgt voor een natuurlijke afbraak van het dode materiaal waardoor de voedselkringloop weer rond is. Dood hout biedt bovendien huisvesting voor allerlei kleine beestjes en planten. Wanneer deze maatregel wordt toegepast in delen van het terrein die niet direct in het zicht liggen zullen hier wienig klachten over komen.
- Takkenbossen neerleggen voor egels, muizen en andere dieren is eenvoudig uit te voeren, wanneer er toch gesnoeid wordt: soms kunnen takkenrillen ook dienen om bezoekers (en honden) uit bepaalde delen van het terrein te houden.
- Brandnetels laten staan voor rupsen van vlindersoorten is nog zo'n eenvoudige maatregel: veel vlindersoorten zijn afhankelijk van brandnetels (dit is een voedselplant voor de rupsen). Wanneer de brandnetels toch gemaaid moeten worden, doe dit dan in fasen, zodat er delen langer blijven staan.
- Gefaseerd maaien van graslanden: ook voor graslanden geldt dat gefaseerd maaien, dus delen langer laten staan, meer kansen biedt voor allerlei dieren. Insecten, maar ook kleine zoogdieren hebben veel baat bij de ruigere hoekjes die zo ontstaan.
- Nestkastjes voor vogels ophangen kan vrijwel overal. Het is een eenvoudige manier om iets te doen voor vogelsoorten en bovendien leuk voor de bewoners.
- Voor vleermuizen kunnen speciale vleermuizenkasten worden opgehangen in bomen. Voor solitaire bijen kan op een eenvoudige manier nestgelegenheid geboden worden in boomstammen waar gladde gangen in zijn geboord met een verschillende diameter van 2 tot 12 mm.

Uitleg over ander groenbeheer
Uitleg over veranderingen in het groenbeheer is heel belangrijk. Niet alleen richting het management, maar ook naar het overige personeel (groepsleiders, activiteitenbegeleiders etc.) en de bewoners. Vaak blijkt eerdere weerstand te verdwijnen als mensen snappen waaròm iets gebeurt. Een mogelijke manier om deze uitleg te geven is het organiseren van wandelingen over het terrein (b.v. 2x per jaar), zie ook onder excursies. Een tweede mogelijkheid is het schrijven van stukjes in het instellingenblad (zie verderop).
Als derde mogelijkheid kan gebruik gemaakt worden van bestaand voorlichtingsmateriaal over natuurlijk groenbeheer. De Vlinderstichting beschikt onder andere over een tentoonstelling en folders met de titel 'Minder maaien, meer dieren'. Deze tentoonstelling is te huur bij De Vlinderstichting.

4.1.2 Voorstel voor een vervolgproject 'Ondersteuning natuurlijk groenbeheer'

Uit de enquête blijkt een grote behoefte aan een handleiding/voorbeeldenboek te bestaan. Ook wordt scholing van medewerkers vaak genoemd bij de vraag 'Wat is extra nodig?'. Daarnaast scoren ook een brochure ten behoeve van het management en een overzicht van subsidiemogelijkheden hoog. De Vlinderstichting wil daarom een aantal produkten in een vervolgproject, samen met de CDG, combineren. De volgende onderdelen dienen in het vervolgproject te worden opgenomen:

* **Ontwikkeling handleiding/voorbeeldenboek natuurlijk beheer:**
  Een handleiding kan een goed hulpmiddel zijn als naslagwerk bij de inrichting van terreinen en de uitvoering van een natuurlijk groenbeheer. In een handleiding kan het beheer van verschillende biotopen behandeld worden, kunnen voorbeelden worden beschreven, praktische zaken, financiële aspecten etc. In deze handleiding zullen ook voorbeelden worden opgenomen van ondersteunende educatieve en voorlichtingsactiviteiten, zodat beheerders hiervan gebruik kunnen maken bij het uitleggen van het veranderende groenbeheer aan bewoners, personeel en bezoekers.
* **Praktijkdagen:**
  Gebaseerd op de handleiding zullen een aantal praktijkdagen opgezet worden voor de groenbeheerders. Deze dagen moeten met name gericht zijn op de toepassingsmogelijkheden, voorbeelden en het zelf uitvoeren van beheersmaatregelen in de praktijk. De kosten voor een dergelijke cursus voor de beheerders moeten laag gehouden worden, want zoals uit de enquête blijkt is er bij veel instellingen geen of slechts deels geld voor ondersteunende activiteiten.
* **Brochure management:**
  Bij vernieuwingen/veranderingen (in iedere sector/bedrijf) blijkt vrijwel altijd, dat ondersteuning vanuit de directie/het management nodig is om ideeën en plannen te kunnen realiseren. Zeker als de instelling te maken heeft met bezuinigingen en reorganisaties is het erg belangrijk om het management goed te informeren, zodat bij afwegingen de verschillende belangen en wensen binnen de instelling goed tegen elkaar kunnen worden afgewogen. In een brochure voor het management kunnen het nut van natuurlijk beheer en natuureducatie worden uitgelegd en kan worden aangegeven waar winstpunten voor de instelling te behalen zijn. De brochure wordt aanvullend op de handleiding (zie hierboven) opgesteld. Voordeel van een combinatie van produkten is dat op het zelfde moment de informatie kan worden aangeboden aan de verschillende betrokkenen binnen de instellingen.
* **Voorlichtingsbijeenkomsten:**
  Eventueel kunnen er gekoppeld aan het uitbrengen van de handleiding en de brochure voorlichtingsbijeenkomsten worden georganiseerd.
* **Advisering inrichting en uitvoering:**
  Bij specifieke vragen van instellingen kunnen op verzoek adviezen gegeven worden die zijn afgestemd op de situatie ter plekke. Hiervoor is vrijwel altijd een bezoek aan de instelling gewenst. Op basis daarvan kan een inrichtingsplan/voorstel geschreven worden of suggesties gedaan worden voor veranderingen in het beheer.

* **Overzicht subsisies en fondsen:**
  Een overzicht van bestaande subsidieregelingen en fondsen is voor instellingen die zelf (kleinere) dingen willen oppakken een bruikbaar hulpmiddel. Vaak kunnen juist heel praktische voorstellen, waaraan niet al te hoge kosten zijn verbonden, bij diverse fondsen te ondersteuning van natuurbescherming en -educatie worden ingediend. Het opstellen van een dergelijk overzicht vergt wel de nodige tijd. Daarom wordt voorgesteld het opstellen van een dergelijk overzicht te koppelen aan bovengenoemde handleiding. Eventueel kan tevens de mogelijkheid opengehouden worden om het overzicht apart te verspreiden.

De Vlinderstichting zal samen met de CDG het bovenstaande voorstel uitwerken en ter subsidiëring indienen bij daartoe geschikte fondsen.

4.2 Natuureducatie

4.2.1 Wat kunnen de instellingen zelf doen?

Natuur- en/of Landschapspad

Als eerste stap voor een natuur- of landschapspad kan een beschrijving in een boekje worden gemaakt. De kosten hiervan zijn gering. Vaak weten de medewerkers van de groendienst zelf al veel over de diverse natuur- en landschapselementen op en rond het terrein. Andere aanvullende informatie kan uit literatuur worden gehaald of via instanties verzameld. Hierbij kan men gebruik maken van vrijwilligers, studenten of adviserende instanties zoals het IVN of De Vlinderstichting.
Bij het uitzetten van een route moeten de volgende aspecten in de gaten worden gehouden:

- toegankelijkheid voor de bewoners (eventueel delen geschikt maken voor rolstoelgebruik)
- afwisseling in natuur- en landschapselementen
- verassingselementen b.v. leuke doorkijkjes
- afwisselingen in kleur en geur
- mogelijkheden zitgelegenheid

Als tweede stap de markering van het pad. Ook dit hoeft niet veel te kosten. De markering kan bijvoorbeeld door middel van paaltjes (eventueel gemaakt door bewoners/sociale werkplaats) of door stippen/figuurtjes op bomen of stenen met milieuvriendelijke verf.

Stap 3: informatieborden. Voor goede waterdichte, kleurenborden is geld nodig. Hiervoor zullen veelal extra financiën geregeld moeten worden. De Vlinderstichting wil samen met de CDG standaard-materiaal (per biotoop) ontwikkelen, wat flexibel bruikbaar is op de diverse terreinen (zie onder vervolgproject 'Ondersteuning educatie').

Stukjes in instellingsblad/bewonersblad of lossen stencils

Om bewoners en personeel meer bij het groen/de natuur op het eigen terrein te betrekken kunnen kleine stukjes over vogels, vlinders, bomen, planten etc. geschreven worden, die in het instellingsblad of bewonersblad worden opgenomen. Ook kunnen deze stukjes, b.v. per seizoen een ander onderwerp, op losse stencils worden gezet en neergelegd bij de receptie, zodat personeel, bewoners en bezoekers deze informatie mee kunnen nemen. De Vlinderstichting wil als onderdeel in het vervolgproject 'Ondersteuning educatie' standaardstukjes maken over planten, dieren, en beheersmaatregelen.

Excursies en lezingen

Door de groenbeheerder kunnen rondwandelingen over het terrein georganiseerd worden. Dit kan bijvoorbeeld een keer 2 x per jaar. Het blijkt dat bewoners, bezoekers en personeel dit erg waarderen, er veel van leren en daarnaast meer begrip krijgen

voor een natuurlijker beheer.

Thema-projecten (weken of weekenden)
De activiteitenbegeleiding kan samen met de groendienst, zo mogelijk per seizoen, een thema-week(end) organiseren. Dit hoeft niet perse groots aangepakt te worden. Bewoners kunnen bijvoorbeeld na een rondwandeling met de groenbeheerder allerlei dingen die onderweg worden gevonden binnen verwerken in een collage. Ook kan eventueel een tentoonstelling over het thema gemaakt of gehuurd worden. Bij De Vlinderstichting, maar ook bij natuur- en milieucentra in de omgeving zijn diverse tentoonstellingen aanwezig. Dit zijn slechts een paar ideeën. Meestal weten de medewerkers van de activiteitenbegeleiding samen met de groendienst zelf leuke activiteiten te bedenken.

Specifieke activiteiten
Let op specifieke activiteiten in de omgeving waar de instelling bij kan aansluiten. De Boomfeestdag biedt bijvoorbeeld mogelijkheden om bewoners en groepen uit de omgeving te betrekken bij het groenbeheer op het terrein.

4.2.2 Voorstellen vervolgprojecten 'Ondersteuning natuureducatie'

Uit de enquête blijkt een grote behoefte aan een handleiding/voorbeeldenboek over natuureducatie, scholing van medewerkers en aan lesmaterialen voor gehandicapten. De Vlinderstichting wil samen met de CDG en eventueel andere deskundigen de volgende projecten gaan uitvoeren:

I. **Vervolgproject 'Ondersteuning natuureducatie I':**
In dit vervolgproject zal een handleiding ontwikkeld worden voor natuureducatie bij gezondheidsinstellingen. Net als bij het handboek natuurlijk groenbeheer wil De Vlinderstichting dit koppelen aan een stuk deskundigheidsbevordering van de medewerkers van instellingen. De volgende onderdelen zullen in het project aan bod komen;
   * **Handleiding/voorbeeldenboek natuureducatie bij gezondheidsinstellingen met onder andere:**
     - aanleg N&L-pad,
     - aanleg vlindertuin,
     - opzetten van een natuurclub,
     - organisatie van themaprojecten,
     - mogelijkheden van een kinderboerderij voor natuureducatie,
     - voorbeeldstukjes over natuuronderwerpen voor stencils of instellingsblad.
   * **Workshops t.b.v. personeel over natuureducatie:**
     In deze workshops kan bijvoorbeeld aan de hand van voorbeelden uit de handleiding door de deelnemers voor hun eigen specifieke situatie de verschillende mogelijkheden op een rij zetten. Tijdens de workshops kan ook 'geoefend' worden met bewoners.
   * **Brochure management:**
     Ook voor natuureducatie geldt dat het management erbij betrokken moet worden om de meerwaarde van natuur ten behoeve van de instelling mee te kunnen wegen bij beslissingen over financiën en menskracht. Eventueel kan voor het management een brochure over zowel natuurlijk groenbeheer als natuureducatie worden geschreven.

II. **Vervolgproject 'Ondersteuning natuureducatie II':**
In dit vervolgproject ligt het accent op de ontwikkeling van praktisch bruikbare materialen. De Vlinderstichting wil hierbij de volgende onderdelen meenemen:
   * **Ontwikkelen educatieve materialen:**
     Er zullen lesmaterialen voor binnen en buiten ontwikkeld worden die zijn afgestemd op (geestelijk) gehandicapten en psychiatrie-patienten.
   * **Ontwikkeling standaardhulpmiddelen**:
     Omdat voor de meeste instellingen tijd en geld spaarzaam zijn kunnen standaard-hulpmiddelen hiervoor een oplossing zijn. Hierbij valt te denken aan het ontwik-

kelen van naambordjes voor bij een natuurpad, verklarende teksten bij landschapselementen en verschillende beheersvormen en informatieborden voor bij een vlindertuin. Doordat dergelijke hulpmiddelen centraal worden vervaardigd zullen de kosten voor de afzonderlijke instellingen lager zijn.

De Vlinderstichting zal bovenstaande voorstellen samen met de CDG en met andere deskundigen (uit de hoek van activiteitenbegeleiding en educatie) verder uitwerken en voor subsidie indienen bij daartoe geschikte fondsen.

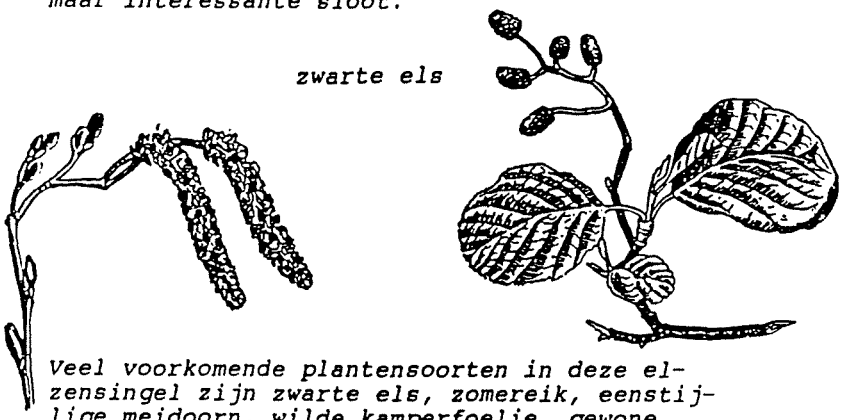
De Vlinderstichting wenst u veel succes bij de verdere ontwikkeling van natuurlijk groenbeheer en natuureducatie bij uw gezondheidsinstelling!

Illustratie: fragmenten uit de beschrijving van het landschapspad, Hendrik van Boeijenoord.

4. De Elzensingel

De brede elzensingel die u rechts naast u ziet is vermoedelijk nog het restant van het elzenbroek van vroeger. Het woord broek is oud-Nederlands voor vochtig bos. Elzensingels komen van nature voor in vochtige beekdalen, laagveenontginningen en langs sloten. Rechts van de elzensingel loopt nog de oude Veensloot. Vanaf de Veenweg is hij met de bouw van de Stichting verworden tot een keurige, maar interessante sloot.*

zwarte els

Veel voorkomende plantensoorten in deze elzensingel zijn zwarte els, zomereik, eenstijlige meidoorn, wilde kamperfoelie, gewone braam, bitterzoet, dagkoekoeksbloem, vogelmuur, gestreepte en gladde witbol. De ondergroei bestaat in het natste gedeelte vooral uit ruigtesoorten als ridderzuring, liesgras en brandnetel. In het hogere gedeelte komt u hulst en hondsroos tegen.

Literatuur

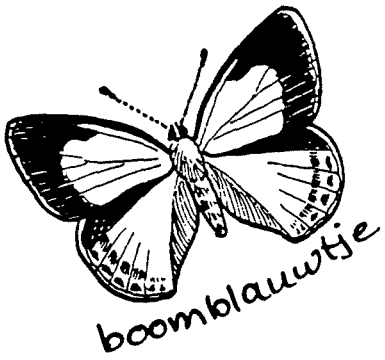
RIVM, IKC Natuurbeheer, DLO-IBN en DLO-SC (1997)
Natuurverkenning 97. Samsom H.D. Tjeenk Willink bv, Alphen aan den Rijn.
ISBN 90-4220-141-x

De Vlinderstichting en IPC Groene Ruimte (1996-1997)
Natuurlijk groenbeheer. Artikelenserie in Tuin en landschap,
Wageningen/Arnhem.

Donkersgoed, G. van, I. Van Halder en F. Van Linden (1990)
Vlindervriendelijk openbaar groen. De Vlinderstichting, Wageningen.
ISBN 90-72578-10-4

Boer, K. en C.M.G.J. Schils (1993)
Ecologisch groenbeheer in de praktijk. IPC Groene Ruimte, Arnhem.
ISBN 90-74481-02-7

Nederlandse Zorgfederatie (1996)
Adressenlijst NZf, Utrecht.
ISBN 90-5498-0362

Bijlage 1: Enquête-formulier

ENQUETE PROJECT 'Natuurlijk beheer en Natuureducatie bij gezondheidsinstellingen'

Per instelling zijn twee vragenlijsten toegestuurd: één aan het hoofd groenbeheer en één aan het hoofd activiteitenbegeleiding/educatie. Wellicht kunt u deze vragenlijst gezamenlijk met uw collega(s) invullen. De vragen onder de punten 2 en 3 betreffen met name het groenbeheer. De vragen onder de punten 4 en 5 gaan over de activiteiten voor bewoners/patienten. Vraag 6 is bedoeld om de behoefte aan concrete ondersteuning te peilen.

De vragenlijst graag retour zenden aan De Vlinderstichting vóór 25 april 1997:

De Vlinderstichting
Antwoordnummer 230
6700 VB WAGENINGEN (postzegel hoeft niet, maar mag wel)

---

1. Algemene gegevens instelling:

1.1 Naam:.....

1.2 Adres:.....

1.3 Telefoon:.....

1.4 Ligging in omgeving (b.v. in het bos, in de stad etc.):.....
.....

1.5 Type instelling (zwakzinnigen, psychiatrie, herstellingsoord e.d.):.....
.....

1.6 Aantal patiënten/bewoners:.....

2. Gegevens groenbeheer:

2.1 Is er wel of niet een aparte groendienst? O ja O nee

2.2 Wat is het aantal werknemers t.b.v. groenbeheer? .....

2.3 Wat is het totaal aantal hectaren groen op het terrein van de instelling?:.....

2.4 Welke biotopen komen er voor en hoeveel hectaren beslaan deze?:

O	Tuin en plantsoen	aantal ha:.....
O	Bos	aantal ha:.....
O	Struweel	aantal ha:.....
O	Weiland/grasland	aantal ha:.....
O	Dobbe	aantal:.....
O	Singels/houtwallen	totale lengte:.....

O Water en oevers aantal ha:.....
O Overig, nl..... aantal ha:.....

2.5 Wat is het groenbeleid van de instelling en de werkwijze m.b.t. het huidige groenbeheer? (meerdere antwoorden mogelijk):

O Het groen moet overal netjes en "representatief" zijn,
O Het groen moet vooral functioneel zijn,
O Het groen in het centrum van het terrein moet respresentatief zijn, meer naar buiten toe is ruimte voor natuurlijk beheer,
O Overal is ruimte voor natuurlijk beheer,
O Er wordt zoveel mogelijk beplant met inheemse materialen,
O Er worden geen chemische bestrijdingsmiddelen gebruikt.
O Anders nl.....
.....

2.6 Welke specifieke activiteiten vinden plaats m.b.t. natuurlijk groenbeheer?:

O Er wordt extensief gemaaid (maximaal 1 à 2 x per jaar),
O Er zijn/worden natuurlijke overgangen gecreëerd,
O Er is een nieuw natuurontwikkelingsgebied aangelegd,
O Er wordt een bewust omvormingsbeheer gevoerd van cultuurlijk groen naar natuurlijk groen,
O De beheersmaatregelen worden gefaseerd uitgevoerd,
O Dood hout laten we liggen,
O Er wordt specifiek voor diersoorten iets gedaan, namelijk:
  O takkenbossen voor egels, muizen e.d.
  O brandnetels laten staan voor rupsen van vlindersoorten
  O nestkastjes voor vogels
  O anders namelijk.....
  .....
O Overige activiteiten:.....
.....
.....

2.7 Bent u van mening dat natuurlijk groenbeheer tot hogere kosten leidt?

O ja O nee

2.8 Is er binnen de huidige budget voldoende ruimte voor natuurlijk groenbeheer?

O ja O nee

3. Ideeën en concrete mogelijkheden voor (verdere ontwikkeling van) natuurlijk groenbeheer:

3.1 Welke van de in vraag 2.6 genoemde specifieke activiteiten zouden er (in de toekomst) gewenst en mogelijk zijn op het terrein van de instelling?

O Er kan extensief gemaaid worden,
O Er kunnen natuurlijke overgangen gecreëerd worden,
O Er kan een nieuw natuurontwikkelingsgebied aangelegd worden,
O Er kan een bewust omvormingsbeheer gevoerd van cultuurlijk groen naar natuurlijk groen,
O Dood hout kunnen we laten liggen,
O Er kan specifiek voor diersoorten iets gedaan worden, namelijk:
  O takkenbossen voor egels, muizen e.d.
  O brandnetels laten staan voor rupsen van vlindersoorten
  O nestkastjes voor vogels
  O anders namelijk.....
  .....

O Overige activiteiten:.....

3.2 Wat is er (in de toekomst) nodig om bovengenoemde activiteiten te kunnen gaan uitvoeren?
O niets
O andere machines,
O meer menskracht,
O scholing medewerkers m.b.t. natuurlijk groenbeheer
O meer geld
O anders nl.....

4. Gegevens activiteitenprogramma

4.1 Worden er (educatieve) activiteiten geörganiseerd voor patiënten/bewoners? O ja O nee

4.2 Is er een specifieke afdeling t.b.v. (educatieve) activiteiten?
O ja O nee

4.3 Zo ja, hoeveel personen werken op deze afdeling?:.....

4.4 Vinden er buitenactiviteiten plaats? O ja O nee

4.5 Wat is het beleid van de instelling t.a.v. educatie/persoonlijke ontwikkeling van patiënten/bewoners?
(meerdere antwoorden mogelijk):
O Er wordt vanuit een vast aanbod gewerkt,
O Er wordt voor elke patiënt/bewoner bekeken welke behoeften er zijn,
O Er worden zowel specifieke programma's per patiënt/bewoner opgesteld alsook meer collectieve activiteiten georganiseerd,
O Er is aandacht voor natuureducatie of natuurbeleving,
O Anders, nl.....
.....

4.6 Welk soort (educatieve) activiteiten vinden plaats en welke voorzieningen zijn er aanwezig?
O Er worden themaprojecten over de natuur (b.v. per seizoen) geörganiseerd,
O Er is een natuurpad aangelegd met een beschrijving en informatiebordjes langs de route,
O Er is een landschapspad met een beschrijving en bordjes langs de route,
O Er is een 'Natuurclub' van bewoners,
O Patiënten/bewoners helpen mee met het groenbeheer,
O Er is een vlindertuin,
O Er is een kinderboerderij,
O Er is een educatieve ruimte,
O Er worden lesmaterialen over natuur gebruikt,
O Er worden (dia)lezingen over de natuur georganiseerd,
O Er vinden rondwandelingen plaats onder leiding van de groenbeheerder of een externe natuurgids,
O Er worden stukjes geschreven in het instellingsblad over natuuronderwerpen
O Anders, nl.....
.....

4.7 Is er een voldoende budget voor educatieve activiteiten?
O ja O nee

5. Ideeën en concrete (uitbreiding) mogelijkheden educatieve activiteiten

5.1 Welke van de bij vraag 4.6 genoemde ideeën kunnen (in de toekomst) binnen de instelling worden uitgevoerd?

O Er kunnen themaprojecten over de natuur (b.v. per seizoen) geörganiseerd worden,
O Er kan een natuurpad aangelegd worden met een beschrijving en informatiebordjes langs de route,
O Er kan een landschapspad uitgezet worden met een beschrijving en bordjes langs de route,
O Er kan een 'Natuurclub' van bewoners worden opgericht,
O Patiënten/bewoners kunnen meehelpen met het groenbeheer,
O Er kan een (vlinder)tuin worden aangelegd,
O Er kan een kinderboerderij worden gerealiseerd,
O Er kan een educatieve ruimte worden gecreëerd,
O Er kunnen lesmaterialen over natuur gebruikt worden,
O Er kunnen (dia)lezingen over de natuur georganiseerd worden,
O Er kunnen rondwandelingen plaatsvinden onder leiding van de groenbeheerder of een externe natuurgids,
O Er kunnen stukjes geschreven worden in het instellingsblad over natuuronderwerpen,
O Anders, nl.....
.....

5.2 Wat is er (in de toekomst) extra nodig om deze ideeën uit te kunnen voeren?

O niets
O extra begeleiding buitenactiviteiten,
O educatieve materialen,
O scholing medewerkers,
O meer personeel,
O meer geld,
O anders, nl.....

6. Ideeën voor concrete ondersteuning:

6.1 Is er behoefte aan een of meer van de onderstaande produkten?

O Een handboek/voorbeeldenboek over natuurlijk groenbeheer bij gezondheidsinstellingen (incl. kostenoverzicht),
O Een handleiding met voorbeelden over de verschillende mogelijkheden van natuureducatie bij gezondheidsinstellingen,
O Een handleiding over het aanleggen van een natuurpad of landschapspad,
O Informatieborden bij het natuur- of landschapspad,
O Een handleiding over het aanleggen van een vlindertuin,
O Informatieborden bij de vlindertuin,
O Specifieke lesmaterialen over de natuur voor b.v. zwakzinnigen,
O Educatieve materialen voor buiten-opdrachten,
O Een brochure over de mogelijkheden en het nut van natuurlijk beheer en natuureducatie t.b.v. het management,
O Een overzicht van mogelijke subsidies en fondsen,
O Een ander produkt, nl.....

6.2 Is er behoefte aan onderstaande vormen van ondersteuning?

O Advisering bij de inrichting van delen van het terrein t.b.v. natuurlijk groenbeheer,
O Advisering bij de concrete uitvoering van meer natuurlijk beheer bij de instelling,
O Een (praktijk)cursus over natuurlijk groenbeheer bij gezondheidsinstellingen,
O Het ontwikkelen en helpen uitvoeren van educatieve- en/of themaprojecten over de natuur,
O Een workshop/cursus voor de medewerkers van de instelling over de mogelijkheden van natuureducatie,
O Een andere vorm van ondersteuning, nl.....
.....

6.3 Zijn er binnen de instelling financiële middelen om (een deel van) de bovenstaande produkten of ondersteuning (mede) te bekostigen?

O ja O deels O nee

Hartelijk dank voor uw medewerking!

Bijlage 2: Resultaten enquête

N.B. leden CDG zijn met grijstint aangegeven

Gebruikte afkortingen in de tabel:

Type instelling:
VG: verstandelijk gehandicapten
PS: psychiatrie/psyshiatrisch ziekenhuis
H: herstellingsoord
ZH: ziekenhuis
VPH: verpleeghuis
EP: epilepsiecentrum
RC: revalidatiecentrum
MOJ: moeilijk opvoedbare jongeren
VMG: visueel meervoudig gehandicapten
MKV: medische kinderverzorging
DGV: dagvoorziening gehandicapten
ZCG: zorgcentrum gehandicapten
CGZ: centrum voor gedifferentieerde zorg
CBS: centrum voor blinden en slechtzienden
LG: lichamelijk gehandicapten
OG: ontwikkelings gestoorden
GVT: gezinsvervangend tehuis
KV: kort verblijfhuis

Biotopen:
TP: tuin & plantsoen
B: bos
S: struweel
W: weiland/grasland
D: dobbe/poel
SH: singels/houtwallen
Wo: water en oevers
OV: overig

Groenbeleid:
NR: netjes en representief
F: functioneel
CR: in het centrum representief
PN: meer naar periferie natuurlijk
ON: overal ruimte natuurlijk beh.
IM: gebruik inheemse beplanting
GB: geen chemische bestrijding
OV: overig

Groenbeheer:
EM: extensief maaien
NO: natuurlijke overgangen
NW: natuurontwikkelingsgebied
BO: bewust omvormingsbeheer
GU: gefaseerd uitgevoerd
DH: dood hout laten liggen
SD: specifiek iets voor dieren
TE: takkenbossen voor egels e.d.
BV: brandnetels voor vlinders
NV: nestkastjes voor vogels
OV: overig

Extra nodig t.b.v. groenbeheer:
AM: andere machines
MM: meer menskracht
SM: scholing medewerkers
G/MG: meer geld
OV: overig

Educatiebeleid:
VA: vast aanbod
PP: behoefte per patient
PC: ook collectieve activiteiten
NE: aandacht voor natuureducatie
OV: overig

Educatieve activiteiten:
TP: thema-projecten
NP: natuurpad met infobordjes
LP: landschapspad met infoborden
NC: natuurclub van bewoners
HG: bewoners helpen met groenbeheer
VT: vlindertuin
KB: kinderboerderij
ER: educatieve ruimte
LN: gebruik van lesmaterialen over natuur
DL: (dia)lezingen over natuur
RW: rondwandelingen o.l.v. gids/beheerder
SI: stukjes in het instellingenblad over natuur
OV: overig

Extra nodig t.b.v. educatie:
EB: extra begeleiding buitenactiviteiten
EM: educatieve materialen
SM: scholing medewerkers
MM: meer menskracht
MG: meer geld
OV: overig

Ondersteuning:
1. hg: handleiding natuurlijk groenbeheer
2. he: handleiding natuureducatie
3. hp: handleiding over aanleg natuur/landschapspad
4. ip: informatieborden bij n&l-pad
5. hv: handleiding aanleg vlindertuin
6. iv: informatieborden bij vlindertuin
7. lg: specifieke lesmaterialen gehandicapten
8. eb: educatieve materialen voor buitenopdrachten
9. bm: een brochure t.b.v. het management
10. os: een overzicht van subsidies en fondsen
11. ag: advisering over inrichting t.b.v. nat. groenbeheer
12. au: advisering over uitvoering natuurlijk groenbeheer
13. pg: een praktijkcursus over natuurlijk groenbeheer
14. oe: ontwikkelen en helpen uitvoeren educatie-project
15. we: een workshop voor het personeel over natuureducatie
16. ov: overig

;ultaten enquete gezondheidsinstellingen, deel 1: groenbeheer

ımer elling	type inst.	aantal bewon.	ligging	aantal hectare	aparte groend.	meest vk biotoop	groen beleid	nat.groen beheer	vold. budget	toekomst groenbeh.	extra nodig
1.	VG, PS	450	bos, dorp	div.loc.	ja	?	CR/PN IM, GB	niets mogel.	nee	niets mogel.	MM, SM,G
2.	ZH	250	stad	3	nee	TP	NR,F CR/PN	DH	ja	SD	SM
3.	VMG	365	bos	24	ja	B (tp, w)	CR/PN, F, IM, OV	EM, GU DH, BV, NV	ja	TE	MM, SM
4.	VG	86	buiten-gebied	20	nee	TP, W OV	CR/PN IM, GB	EM, TE BV,NV, OV	ja	EM	OV
5.	DVG	500	randstad	7	ja	TP, Wo	NR, CR/PN	EM	ja	NW, TE NV	MM
6.	EP/ PS	80	bos	4	ja	W (tp,b)	F, ON GB	EM, BO NV	ja	NO, NW, DH	AM, SM, OV
7.	VG	250	rand bos	11	ja	TP, B	NR, F	EM, OV	ja	NV OV	MM, SM
8.	VG	600→ 300	?	64	ja	B (w, tp)	CR/PN IM	EM, NO BV, NV	ja	NW, BO, DH, TE, OV	SM, OV
9.	ZCG	355	bos/land bouw	37	ja	TP, B, W	R, F, OV	EM, NW DH, BV, NV, OV	ja	NO, DH NV	SM, MG
10.	MKV	175	rand v. stad	10,5	ja	W (tp, ov)	CR/PN GB	DH, NV	ja	EM, TE BV	AM, SM
11.	VG	615	natuur-gebied	60	ja	TP, B (W,OV)	F, IM CR/PN	NO, BO DH, NV,OV	nee	zie huid. beheer	?
12.	VPH	120	bos	100	ja	TP, B	CR, ? enquete is	? ingevuld door	? activi. begl	? geen samenw.	? groen beheer
13.	PS	500	buiten gebied	80	ja	TP, W (B, Wo)	CR/PN	EM, NV	ja	TE, BV	niets
14.	VG	270	rand dorp, bos	31	ja	W, B, TP	CR/PN	NO	nee	BO, DH, TE, NV	MM, SM, MG
15.	VPH	215	stad	1,5	ja	TP	NR, F	GU	ja	NV, OV	OV
16.	PS	713	rand dorp	31,6	ja	B (tp, ov)	CR/PN GB	EM, DH TE, NV	ja	NO	SM
17.	RC	75 + 400	natuur-gebied	5	ja	B, TP, S	NR, IM CR/PN	EM, DH TE, BV	ja	NV	niets
18.	VG	320	rand dorp, bos	18	ja	TP, B W, OV	F, IM CR/PN	EM, NO BO, GU NV, OV	ja	-	-
19.	VG	90	bos	10	ja	TP, B, W	F, ON, CR/PN GB, OV	NO, TE, BV,NV, OV	ja	EM, DH, OV	AM, MM, MG

ltaten enquete gezondheidsinstellingen, deel 1: groenbeheer

ıg	type inst.	aantal bewon.	ligging	aantal hectare	aparte groend.	meest vk biotoop	groen beleid	nat.groen beheer	vold. budget	toekomst groenbeh.	extra nodig
).	VG KV	30	stad	1,5	nee	TP	NR, GB OV	OV	ja	NV	niets
1.	VG	122	land-goed	26,4	ja	TP, B (w, ov)	CR/PN ON, GB	NO, DH, TE, OV	ja	OV	niets
2.	MOJ	270	bos, weiland	20	ja	TP, S, W, SH	NR, OV CR/PN	BO	ja	-	-
3.	VG	480	rand dorp	40	ja	TP, B OV	F, IM CR/PN GB	NO, BO, DH, TE, NV, OV	ja	EM, NW, BV, OV	MM, SM, MG
4.	VG	430	lande-lijk	40	ja	TP (B, W)	CR/PN	EM, NO, BO, GU, DH, TE, BV	ja	NW, NV	MM, SM, MG
5.	VG	34 + 35 dv	rand dorp	0,75 → 1, 25	nee	TP, W	NR, F CR/PN	NV, OV	nee	EM, NO, OV	MM, SM, MG
6.	PS	750	binnen duin-rand	83	ja	TP, B (S, D)	CR/PN GB	EM, NO, NW, BO, GU, DH, TE, BV, NV, OV	ja/nee	zie huid. beheer	niets
27.	VG	294	bos, park	50	ja	B, S (TP, OV)	F, ON, CR/PN GB	NO, BO, DH, TE, BV, NV, OV	ja	EM, OV	MM, SM, MG
28.	H	22	duin, bos	< 0,5	nee	TP, Wo	CR/PN GB	EM, NV, OV	nee	zie huid. beheer	MM, MG
29.	VG	550	bos-rijk	40	ja	TP, B, W, Wo	F, ON, CR/PN IM, GB	NO, NW, GU, TE, NV, OV	ja	BO, DH, BV	MM, SM, MG
30.	VG	400	nieuw-bouw-kern	10	ja	TP, S, W, D (sh, wo)	CR/PN IM, GB	EM, NO, NW, BO, GU, DH, TE, BV, NV, OV	ja	zie huid. beheer	AM, SM, OV
31.	VG	725	rand stad	27	ja	TP, B (W, SH, Wo)	NR, F CR/PN OV	NV, OV	ja	-	-
32.	VG	376	land-goed	25	ja	TP, B, W, SH	NR, ON CR/PN IM, GB	NV	nee	DH, TE, BV	MM, SM
33.	PS	550	bos	15	ja	TP, B	NR	NO, BV, NV	ja?	DH	-
34.	MKV	80	rand bos	1	ja	TP, B	CR/PN GB	BO, DH, BV, NV	nee	-	SM, MG
35.	VG	130	binnen duin-rand	10	ja	TP, S, W	CR/PN IM, GB OV	EM, NO, TE, BV, NV, OV	ja	zie huid. beheer	SM, OV
36.	ZH	301	stad	4	ja	TP	NR, F	-	nee	-	AM, SM, MG

ltaten enquete gezondheidsinstellingen, deel 1: groenbeheer

ner ling	type inst.	aantal bewon.	ligging	aantal hectare	aparte groend.	meest vk biotoop	groen beleid	nat.groen beheer	vold. budget	toekomst groenbeh.	extra nodig
37.	VG	230	bos	7,5	ja	TP (b,w)	NR, F	-	-	-	-
38.	VPH	224	nieuw-bouw	0,8	nee	TP, B (w, ov)	NR, F	-	ja	EM, BO, SD	SM, MG
39.	PS	740	bos, rand dorp	110	ja	TP, B, W (sh,wo, ov)	CR/PN F, OV	NO, BO, GU, DH, TE, BV, OV	ja	EM, NW	SM, OV
40.	VG	425	lande-lijk, bos	50	ja	TP, B (W, SH)	CR/PN	EM, NW, BO, DH, NV, OV	ja	-	MM, MG
41.	VG	350	dorp	5	ja	TP	NR, OV	GU	ja	NO	SM
42.	CGZ	160	rand stad, bos	13,5	ja	TP, B	CR/PN	NO, GU, DH, BV	ja	-	-
43.	VPH	225	woon-wijk	43	ja	TP, W	CR/PN	DH, NV OV	ja?	-	MG
44.	CBS	?	bos, dorp	18	ja	TP, B	NR, F, ON, IM, GB	NO, GU, DH, TE, NV	ja	NW	-
45.	LG	200	duinen	9,5	ja	TP, B, S	CR/PN IM, GB	EM, NW, GU, DH, TE, BV, NV	nee	zie huid. beheer	MM, SM
46.	VG	346	rand stad	30	ja	TP, B	NR	-	nee	DH, NV	SM
47.	OG	90	lande-lijk, dorp	6,5	ja	Tp, S, W	CR/PN IM, GB OV	EM, NO, NW, DH, TE, BV, NV, OV	ja	EM, NO, NW, DH, SD	MM, SM
48.	PS	350	rand stad	7	nee	TP, B, W	CR/PN IM, GB	DH, TE, BV, NV	nee	NO, TE, NV	SM, OV
49.	ZH	450	rand stad	? ingev.	? door	? activ.	? begel.	? geen	ja? zicht	? op groen-	? beheer
50.	VPH	210 + 35db	bos	26	ja	TP, B	F, CR/PN	EM,NO, NW,DH TE, NV, OV	ja	EM	OV
51.	VG	750	rand stad	60	ja	TP, B, W, D, SH, OV	CR/PN	EM, NO, NW, BO, , NV, OV	ja	zie huid. beheer	-
52.	VG	400	bos	40	ja	TP, B, W	CR/PN OV	EM, NO, NW, GU, DH, TE, BV, NV, OV	ja	zie huid. beheer	MG
53.	PS	430	bos	43	ja	TP, B, W, OV	CR/PN	NO, BV, NV	nee	EM, NO	SM, MG

ltaten enquete gezondheidsinstellingen, deel 1: groenbeheer

ner ling	type inst.	aantal bewon.	ligging	aantal hectare	aparte groend.	meest vk biotoop	groen beleid	nat.groen beheer	vold. budget	toekomst groenbeh.	extra nodig
54.	EP	650	polder	67	ja	TP, B, W, OV	CR/PN	EM, DH, OV	ja	?	?
55.	H	24	rand v. stad	6	ja	TP, B, Wo	CR/PN	DH, TE	nee	BV, NV	SM, G
56.	TBS + VG	130	bos, h.o. landsch.	20	ja	W, TP, SH, Wo	NR	geen	nee	EM, NO, NW, BO, DH, TE, BV, NV, OV	SM, OV
57.	VG	542	bij duinen	44	ja	B, TP, W, Wo	F, CR/PN, GB	NO, GU, DH, BV	nee	EM, TE, NV	AM, SM
58.	PS	418	rand niewb. wijk	40	ja	TP, W, B, S, D, SH	CR/PN	EM, NO, GU, TE, BV, NV, OV	nee	-	SM, OV
59.	PS	48 + 18db	bos	25-30	nee extern	B (TP, S, W)	CR/PN IM	EM, NO, GU, DH,	nee	BO, DH, TE, BV, NV, OV	MM, G

ıltaten enquete gezondheidsinstellingen, deel 2: educatie

ner ling	type inst.	aantal bewon.	ligging	activit. voor bew.	spec. afdling	buiten activit.	educatie beleid	huidige activit.	vold. budget	toekomst. activit.	extra nodig
1.	VG, PS	450	bos, dorp	ja	ja	ja	PP,PC NE	TP, KB, ER, DL	nee	HG, RW	EB, EM MM,MG
2.	ZH	250	stad	ja	ja	ja	VA,PP PC,NE	TP, LN DL	nee	NP,VT SI	EB, MG
3.	VMG	365	stad	ja	ja	ja	NE, OV	TP, KB LN, RW OV	nee	NC	EB, EM SM
4.	VG	86	buiten-gebied	ja	ja	ja	OV	HG, OV	nee	NP, LP SI	OV
5.	DVG	500	randstad	nee	nee	ja	PP	HG, KB OV	ja	SI	SM, MM,MG
6.	EP/ PS	80	bos	nee	ja	ja	VA, PC NE	TP, KB LN, RW OV	ja	NP, LP, HG, DL, SI	EM, SM
7.	VG	250	rand bos	ja	ja	nee	PC	TP, HG, KB	nee	NC, RW, SI	SM, MG
8.	VG	600→ 300	?	nee	ja	ja	VA, PP OV	HG, KB	ja	NP, LP, LN, DL, RW, SI	EB, EM, SM, OV
9.	ZCG	355	bos/land bouw	ja	ja	ja	PC, NE	TP, HG VT, KB ER, LN, DL	ja	-	SM
10.	MKV	175	rand v. stad	nee	nee	ja	NE	KB, LN	nee	TP, NC RW	EB, EM SM
11.	VG	615	natuur-gebied	? geen vraag 4 !!!	?	?	?	?	?	TP, NP, LP, NC, HG, DL, RW, SI	EB, EM, MM, MG
12.	VPH	120	bos	ja	nee	nee	PC, NE	TP, NC DL	nee	NP, LP, HG, VT, KB, RW	EB, OV
13.	PS	500	buiten gebied	ja	ja	ja	PC	KB	nee	NC, RW SI	EB, EM SM
14.	VG	270	dorp, bos	ja	ja	ja	PP, PC, NE	TP, NP, HG, KB ER, LN, OV	nee	VT	EM, MG, OV
15.	VPH	215	stad	ja	ja	ja	NE	KB, ER, SI	nee	NP, HG, RW	EB, EM,
16.	PS	713	rand dorp	ja	ja	ja	PP, NE OV	HG, ER, DL, RW, SI	ja	TP, NP, NC, VT, LN	OV
17	RC	75 + 400	natuur-gebied	nee	nee	ja	VA, PP, PC	HG, OV	nee	-	MM
18	VG	320	rand dorp, bos	ja	nee	ja	PC, NE	TP, HG, KB, LN, OV	ja	KB, OV	MG
19	VG	90	bos	nee	nee	ja	NE, OV	LN, OV	nee	SI, OV	EB, EM, MM,MG

taten enquete gezondheidsinstellingen, deel 2: educatie

r ıg	type inst.	aantal bewon.	ligging	activit. voor bew.	spec. afdling	buiten activit.	educatie beleid	huidige activit.	vold. budget	toekomst. activit.	extra nodig
).	VG, KV	30	stad	ja	ja	ja	VA, PP	HG	ja	KB	niets
1.	VG	122	land-goed	? geen	? vraag	? 4 !!!	?	?	?	TP, NP LP, NC, HG, VT, ER, LN, DL, SI	EM, SM, MG
2.	MOJ	270	bos, weiland	- niet	- inge-	- vuld	-	-	-	-	-
3.	VG	480	rand dorp	ja	ja	ja	PC, NE, OV	NP, HG, KB, ER, LN, DL, RW, SI, OV	ja	TP, VT, OV	EB, EM, SM
4.	VG	430	lande-lijk	nee	nee	-	VA, PP, PC	HG, KB, RW, SI	?	TP, NP, NC, VT, ER, LN, DL	EB, EM, SM, MM,MG
5.	VG	34 + 35	rand dorp	ja	ja	ja	VA, PP, NE	HG, KB	nee	TP, VT, ER, LN, SI	SM, MM,MG
6.	PS	750	duin-rand	ja/nee	nee	-	PP, PC	NP, HG, SI	nee	VT, KB, ER, LN, DL, RW	EM
27.	VG	294	bos, park	ja	nee	ja	PC, NE	TP, NP, HG, KB, RW	nee	LP, VT, LN, SI OV	MM, MG
28.	H	22	duin, bos	niet van toepas-	sing ivm.	korte verblijf	-	-	-	-	-
29.	VG	550	bos-rijk	ja	ja	ja	VA, PP	NP, LP HG, KB ER, RW	nee	TP, NC VT, DL, SI	EB, EM SM,MM MG
30.	VG	400	nieuw-bouw-kern	nee	nee	ja	VA, PP	HG, KB, SI	nee	TP, NP, LP, NC, VT, ER, LN, Dl, RW	EB, EM, SM, MM, MG
31.	VG	725	rand stad	ja	-	-	-	VT, KB, ER, LN, DL, RW, SI	ja	-	-
32.	VG	376	land-goed	nee	nee	ja	PP, PC	KB, OV	nee	TP, NP, HG, VT, SI	SM, MM, MG
33.	PS	550	bos	nee	ja	ja	VA, PP, PC	HG, KB, OV	ja	-	OV
34.	MKV	80	rand bos	ja	ja	ja	PC, NE	TP	ja	NC, HG, VT, KB, SI	MM, MG
35.	VG	130	duin-rand	ja	nee	ja	VA, PP, PC, NE	HG, DL RW, SI, OV	ja	zie huid. activit., OV	niets
36.	ZH	301	stad	nee	nee	nee	-	-	-	-	SM, MM,MG

ltaten enquete gezondheidsinstellingen, deel 2: educatie

er ing	type inst.	aantal bewon.	ligging	activit. voor bew.	spec. afdling	buiten activit.	educatie beleid	huidige activit.	vold. budget	toekomst. activit.	extra nodig
7.	VG	230	bos	ja	ja	ja	PP	HG,KB, ER	-	-	-
8.	VPH	224	nieuw-bouw	ja	ja	ja	PC, NE	HG, LN, DL	nee	TP, NP, RW, SI	EB, MM, MG
9.	PS	740	bos rand dorp	ja	ja	ja	PP	HG, RW, SI, OV	nee	NP, LP, VT	EB, EM, SM, MG
0.	VG	425	lande-lijk, bos	nee	nee	ja	PC, NE	HG, KB, OV	ja/nee	OV	OV
1.	VG	350	dorp	ja	ja	ja	VA, PP, NE	TP, HG ER, LN OV	nee	NC, VT, DL, SI	EB, EM, SM, MG
2.	CGZ	160	rand stad, bos	nee	nee	-	-	-	-	-	-
3.	VPH	225	Woon-wijk	ja	nee	ja	PP, PC	DL, OV	ja	TP, HG,	MM
4.	CBS	-	bos, dorp	ja	ja	ja	VA, PP, PC, NE	TP, RW, OV	ja	LP, NC, HG, SI	EB, SM, MG
5.	LG	200	duinen	ja	ja	ja	VA, PP	TP, ER, LN, DL, RW, OV	ja	NP, SI	EB, EM, SM, MM,MG
6.	VG	346	rand stad	nee	-	-	-	-	-	-	-
7.	OG	90	lande-lijk	ja	nee	ja	PP, PC, NE	HG, SI, OV	ja	TP, VT, ER, DL, LN, RW	EB, EM, SM, MM,MG
8.	PS	350	rand stad	ja	ja	ja	PC, NE, OV	TP, HG, KB, LN, SI, OV	nee	NP, LP, OV	EB, EM, MG
9.	ZH	450	rand stad	ja	ja	nee	PC, OV	TP, LN, DL, OV	ja	zie huid. activit.	EM, SM, OV
0.	VPH	210 + 35	bos	ja	ja	ja	VA, PP PC, NE	TP, DL, RW, SI, OV	ja	NP, NC, VT, KB, ER, LN, OV	EM, SM, MG
1.	VG	705	rand stad	ja	ja	ja	PP, PC, NE	TP, NP, LP, NC, HG, VT, KB	ja	ER, LN	EM, SM, OV
2.	VG	400	bos	nee	nee	ja	PP	NP, HG, KB, DL, RW, SI	nee	TP, LP, NC, VT, ER, LN	EM, SM, MG
3.	PS	430	bos	nee	nee	ja	OV	-	nee	TP, NP, ER, SI	EB, SM, MG, OV

ıltaten enquete gezondheidsinstellingen, deel 2: educatie

ner ling	type inst.	aantal bewon.	ligging	activit. voor bew.	spec. afdling	buiten activit.	educatie beleid	huidige activit.	vold. budget	toekomst. activit.	extra nodig
54.	EP	650	polder	nee	nee	ja	VA, PP	KB	nee	HG, VT, LN, RW, SI	EB, EM, MM, MG
55.	H	24	rand v. stad	ja	ja	ja	PC, NE	TP, HG, LN, DL	nee	VT, ER,	EM, SM
56.	TBS + VG	130	bos, h.o. landsch.	ja	ja	ja	VA, PP, NE	TP, HG, KB, ER, LN, DL, RW	ja	NP, LP, NC, VT, SI	EB, SM, MP, OV
57.	VG	542	bij duinen	nee	ja	ja	PP, PC	HG, KB, ER	nee	TP, NP, LN, DL, RW, SI	EB, SM, MP, MG
58.	PS	418	Rand nieuwb. wijk	ja	ja	ja	VA, PP, PC	HG, OV	nee	TP, NP, LP, NC, VT, KB, ER, LN, DL, RW, SI	EB, EM, SM, MP, MG
59.	PS	48 + 18db	bos	ja	nee	ja	NE	TP, LN, DL, OV	nee	NP, HG	EB, EM, MG, OV

resultaten enquete gezondheidsinstellingen, deel 3: ondersteuningsbehoefte

nummer instelling	type inst.	1 hg	2 he	3 hp	4 ip	5 hv	6 iv	7 lg	8 eb	9 bm	10 os	11 ag	12 au	13 pg	14 oe	15 we	16 ov	beschik. financ.
1.	VG/ps	x	x	x		x		x			x							nee
2.	ZH	x		x		x					x		x	x		x		nee
3.	VMG							x	x						x	x		deels
4.	VG			x	x						x							deels
5.	DVG	x				x		x				x	x				x	deels
6	EP/ps	x	x	x				x	x		x	x		x	x	x		deels
7	VG	x		x				x			x	x						deels
8	VG	x	x	x				x	x	x	x	x		x		x		dls/nee
9	ZCG		x					x										deels
10	MKV	x	x	x		x				x	x	x	x					nee
11	VG	x	x		x			x			x	x		x		x		nee
12	VPH			x	x													?
13	PS	x	x							x		x	x	x				deels
14	VG		x			x	x	x	x		x				x	x		deels
15	VPH		x								x	x			x			deels
16	PS		x	x					x	x	x							deels
17	RC	x	x															nee
18	VG							x			x							ja
19	VG	x	x					x		x	x		x				x	nee
20	VG/kv																-	ja
21	VG		x		x	x	x	x	x	x	x					x		deels
22	MOJ																-	-
23	VG	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x			ja/dls
24	VG	x	x	x		x				x	x			x				ja
25	VG	x	x			x	x	x	x	x	x	x	x	x				deels
26	PS	x	x		x		x		x		x				x			deels
27	VG	x	x		x	x	x	x		x	x				x	x		nee
28	H																-	-
29	VG		x			x	x	x	x	x	x			x	x	x		deels
30	VG		x	x	x	x	x	x	x	x	x				x	x		deels
31	VG	x	x			x	x	x	x	x	x				x			deels
32	VG	x		x	x	x	x	x		x	x	x	x	x				nee
33	PS																-	ja
34	MKV	x				x		x		x	x	x	x	x				ja
35	VG	x		x		x	x	x			x		x					ja
36	ZH	x	x	x						x	x	x	x	x				nee
37	VG				x												-	-
38	VPH	x	x	x		x			x			x			x			deels
39	PS	x	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x	x	x		deels
40	VG																-	nee
41	VG	x	x			x		x	x	x	x			x	x	x		nee
42	CGZ																-	-
43	VPH	x									x					x		deels
44	CBS		x	x							x				x			deels
45	LG							x	x						x	x		ja/dls

resultaten enquete gezondheidsinstellingen, deel 3: ondersteuningsbehoefte

nummer instelling	type inst.	1 hg	2 he	3 hp	4 ip	5 hv	6 iv	7 lg	8 eb	9 bm	10 os	11 ag	12 au	13 pg	14 oe	15 we	16 ov	beschik. financ.
46	VG	x	x			x				x	x						-	deels
47	OG	x	x			x		x			x	x	x	x	x	x		deels
48	PS	x	x					x		x	x							dls/nee
49	ZH		x					x							x		x	deels
50	VPH	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x		x		x		nee
51	VG							x	x	x	x	x			x			deels
52	VG	x	x					x	x	x	x						x	nee
53	PS	x	x							x	x	x		x				nee
54	EP	x	x	x		x		x	x	x	x							nee
55	H	x	x			x			x	x	x	x	x					nee
56	tbs/vg	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		deels
57	VG	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		deels
58	PS	x	x						x		x				x			nee
59	PS	x	x	x	x				x		x				x			nee
totaal		37	39	23	15	26	14	31	24	28	43	22	16	19	22	18	4	

Bijlage 3. Verslag van de bezoeken aan vijf instellingen in de eerste gesprekkenronde

Psychiatrisch ziekenhuis Vrederust

Vroeger was Vrederust groter dan in de huidige situatie. Het aantal patiënten is afgenomen door inkrimping van 1000 (in 1960) naar 430. Dit aantal moet nog verder terug naar ongeveer 300. De natuurgebieden om het terrein heen in zijn in 1987 grotendeels overgedragen/verkocht aan het Brabants Landschap. Van de oorspronkelijke 178 hectaren zijn nu nog 45 ha in eigen beheer.

Groenbeheer:
Er is een aparte groendienst met 5,5 formatieplaatsen (wordt in de toekomst met 1 persoon verminderd). Hiervan werken ongeveer 4 mensen buiten en 1 in de bloementuin (voor snijbloemen in de gebouwen). In piektijden worden externe hoveniers ingehuurd.
In 1989 is men begonnen met een algehele renovatie van de terreinen en de gebouwen.
Er is een groenplan gemaakt door een architect. Hierbij is wel inbreng geweest van de groendienst. In het kader van de renovatie is veel 'oude natuur' weggehaald (gerooid en gesnoeid). Het terrein bevindt zich nu in een overgangsfase. Dit voorjaar (1997) wordt gestart met het inplanten van het groenplan. Er wordt veel gewerkt met bodembedekkers en sierheesters. Het beleid is erop gericht met minimale inspanning het beheer uit te kunnen voeren in verband met financiele bezuinigingen. Er wordt in principe geen gebuik gemaakt van bestrijdingsmiddelen (soms voor de bestrating).

Diverse delen bieden nog ruimte om (eventueel samen met Vlinderstichting) natuurlijk in te richten. Het hoofd groenbeheer wil graag grenzend aan de terreinen van het Brabants Landschap natuurlijke overgangen creëren.
Eén gebiedje (nu nog één van de twee dierenweiden) wordt in het kader van de herplantplicht in voorjaar 1998 omgevormd tot bos. Enkele scholen uit de omgeving worden hierbij betrokken in het kader van de Boomfeestdag in 1998. Het inrichtingsplan moet nog worden opgesteld.

Patiënten worden slechts incidenteel ingezet voor het groenbeheer: de groendienstmedewerkers zijn niet opgeleid om patiënten te begeleiden. Wellicht komen hier in de toekomst in het kader van een activiteitenprogramma mogelijkheden voor.

Educatie:
De bewoners zijn algemene psychiatrie-patiënten: dit zijn deels dementie-patiënten, deels ex-drugs/alcohol-verslaafden.
Er is een therapiegebouw en een activiteitengebouw: alle behandelingen, activiteiten, vorming/educatie worden afgestemd op de patiënt. De scholings- en educatie-activiteiten zijn voornamelijk gericht op het 'zelfstandig functioneren' zoals engels, koken en computergebruik.
De patiënten werken in het kader van tuintherapie ook met aarde en groen in het gebouw van de agrarische dienst.
De activiteitenbegeleider reageert enthousiast over het idee om de patiënten meer te betrekken bij de natuur/groen op en rond het terrein. Educatieve activiteiten, aanleg van natuurpaden en dergelijke spreken hem zeer aan. Het beleid van de instelling is gericht op integratie met groepen in de omgeving (open instelling). Hij ziet dan ook goede mogelijkheden voor het betrekken van de omgeving (gebied Brabants Landschap, nabij gelegen Fort) en integratie met andere groepen b.v. scholen of de bevolking uit de omgeving (wandelaars kunnen vrij het terrein op). De scholen komen nu ook al op het terrein i.v.m. een kleine schouwburg op het terrein, die gebruikt wordt voor voorstellingen door leerlingen. Wellicht zijn de patiënten te betrekken bij het aanplanten van het bosgebied in het kader van de Boomfeestdag (samen met scholen of als aparte activiteit).

Wel is voor het bedenken en uitvoeren van dergelijke natuur-activiteiten ondersteuning (menskracht en geld) nodig, want het activiteiten-team bestaat slechts uit 1,3 formatieplaatsen. In de toekomst ontstaan eventueel mogelijkheden om de tuintherapie te verbreden. Educatieve activiteiten passen goed in die ontwikkeling.

Hendrik van Boeijenoord

De Hendrik van Boeijenoord is een instelling voor zwakzinnigen. Momenteel zijn er 750 bewoners, maar hiervan zal een groot deel gaan verhuizen naar geintegreerde wijkprojecten. Dit betreft m.n. de bewoners met de hogere niveaus.

De instelling beschikt over ongeveer 100 ha grondgebied, waarvan 60 ha 'echt' groen (zonder bebouwing en wegen).
De instelling doet al veel aan natuurlijk beheer en natuur-educatie. Zo zijn er een natuurclub voor bewoners, een landschapspad, een natuurpad, een natuurterrein, weilanden, vlindertuinen, een kinderboerderij en een tuincentrum.
Een deel van het terrein wordt waarschijnlijk in de toekomst heringericht. Hierbij ontstaan wellicht mogelijkheden voor natuurvriendelijke inrichting en beplanting.

Groenbeheer:
De groendienst bestaat uit 6 personen.
Het terrein bestaat uit veel verschillende biotopen: oud bos (ouder dan 40 jaar), oude boswallen (ouder dan 80 jaar), jong bos, weiland, vijvers, twee dobben, een bosbeek, extensief grasland, gazon, heesters, hagen, perken, bloembakken, vlindertuinen etc.
Het groenbeleid van de instelling is samen te vatten als 'snel, veel, netjes en klantgericht'.
Het groenbeleid van de tuindienst is 'proberen om zorgvuldig, met respect voor groen, beheer te voeren'. Dit betekent afwisseling in snoei, alleen intensief beheer waar het moet en extensief waar het kan. Er worden sowieso altijd inheemse plantmaterialen gebruikt, er wordt gezorgd voor veel afwisseling van planten en zoomopbouw. Er zijn twee vlindertuinen met informatie, er vindt specifiek maaibeheer plaats bij het extensieve grasland en er wordt alleen voor de paden en wegen soms gebruik gemaakt van chemische bestrijdingsmiddelen.
Het terrein wordt deels als natuurgebied (meer buitenom gelegen) beheerd en deels als plantsoen (bebouwde gebied). Het onderhoud en beheer gebeurd door de tuindienst. Daarnaast wordt de Natuurclub (bestaande uit zwakzinnige bewoners) ingeschakeld.
Het achterterrein is redelijk recent ingericht als natuurgebied met een waterplas (door aanvoer van grond uit Lauwersmeer erg veel orchideeën langs de oever). Het lijkt nu nog op een park (door de recente aanleg en door de deels verharde paden voor rolstoelgebruikers), maar het is de bedoeling dat het gebied zich verder zo natuurlijk mogelijk ontwikkeld. Er zijn nu reeds vele amfibiën en reptielen aangetroffen. In dit gebied is een kleine camping aanwezig voor ouders met gehandicapte kinderen. Dit terrein wordt mede door de Natuurclub beheerd.

De Natuurclub:
De Natuurclub wordt door 1 persoon begeleid, die hiervoor in deeltijd is aangesteld (hij is hiermee als vrijwilliger begonnen). Daarnaast helpen een aantal vrijwilligers om deze club van ongeveer 25 bewoners te begeleiden. De Natuurclub heeft ook geholpen met de aanleg van het natuurpad (verhard) en het landschapspad (onverhard). Het doel van de Natuurclub is met name het 'werken in de natuur' (als activiteitenbegeleiding), maar er wordt ook zoveel mogelijk getracht iets te doen aan natuurbeleving. Er zijn echter geen goede, speciale materialen voor zwakzinnigen: er is weinig wat hen echt aanspreekt. Er zijn wel contacten met het Veldstudiecentrum te Orvelte (over een idee voor een soort natuurcerificaat voor bewoners). De bedoeling is dat er een nauwere samenwerking komt tussen het activiteitencentrum, de kinderboerderij, de tuin/groendienst en de Natuurclub. Er zijn tevens plannen voor een educatieve ruimte bij de kinderboerderij.

Educatie/scholing/vorming:
Een groot deel van de cursussen/scholing verloopt via een externe stichting. Een klein deel van de bewoners wordt geschoold en begeleid door de eigen functionaris scholing/vorming. Het beleid van de instelling is om de scholing zoveel mogelijk te richten op de vraag van de bewoner (én de groepsleider). Uit een inventarisatie blijkt de grootste behoefte aan scholing m.b.t. omgaan met geld, koken, lezen en gebruik technische aparaten.
Natuur zit dus niet bij deze onderwerpen (maar dat kan ook liggen aan gebrek aan aanbod en bekendheid). Er zijn wel mogelijkheden voor projecten (zo is er een aantal jaar geleden een energieproject samen met studenten van het Van Hall Instituut geweest), maar hier is geen aparte budget voor. Ook is ondersteuning nodig bij de ontwikkeling en uitvoering van dergelijke projecten.
Het bestaande natuurpad is toegankelijk voor rolstoelgebruikers, maar biedt voor deze groep nog te weinig belevingsmomenten: er zijn te weinig doorkijkjes en te weinig bloeiende en geurende planten/struiken. Dit zou een grote meerwaarde bieden voor met name de bewoners die liggend/zitten in een rolstoel naar buiten gaan. Ook de inrichting van de plantsoenen rond de gebouwen is minder geschikt voor natuurbeleving van deze groep bewoners. Er staan overal haagjes waar je niet overheen kunt kijken. Ook zouden naast vlinderstruiken ook andere bloeiende/geurende/vlinderaanlokkende soorten rond de gebouwen al een meerwaarde kunnen bieden. Er kan dus nog meer gedaan worden met natuurbeleving van de bewoners, met name voor het 'lagere niveau'. Ook zou het verplegend personeel en groepsleiders er meer betrokken/gemotiveerd kunnen worden.

Er zijn binnen de instelling meerdere mensen met educatie bezig. Er is wel overleg met elkaar over specifieke activiteiten b.v. de Boomfeestdag, maar er zou ook m.b.t. de overige (natuur)educatieve activiteiten meer coördinatie gewenst zijn.

Het landschapspad loopt langs weiland met een aangelegde poel, een houtwal en een waterloop met natuurvriendelijke oever, door een essenhakhoutbos, een verhoogde es, lanen etcetera. Het boekje met de beschrijving is op meerder plaatsen verkrijgbaar (op het terrein, maar ook bij de VVV). Er wordt in de beschrijving niet alleen aandacht geschonken aan de natuur en het landschap, maar vooral ook aan een stuk cultuurhistorie. Er is hiervoor ook speciaal een plaggehut gebouwd (met subsisidie), die soms dienst doet als 'bezinningshut' voor het personeel.

Zowel langs het landschapspad, het natuurpad en de vlindertuin staan informatieborden. Met name de borden langs het natuurpad en in de vlindertuin zijn hard aan vervanging toe!
Alles is vrij toegankelijk: er komen veel mensen uit de omliggende wijken van Assen wandelen en vaak komen klassen naar de kinderboerderij of het landschapspad. Ook zijn er in samenwerking met het IVN, de VVV en diverse buurtschappen georganiseerde rondleidingen met een gids.

De Sterrenberg

Sterrenberg is een instelling voor mensen met een verstandelijke handicap. De instelling ligt in Huis ter Heide aan de buitenrand van Soesterberg in het bos. Momenteel zijn er 400 bewoners.
De instelling heeft flink te kampen met bezuinigingen. Dit heeft te maken met het landelijke beleid m.b.t. de gezondheidszorg. Bewoners worden meer en meer ondergebracht in wijkprojecten. Minder bewoners óp de instelling betekent minder geld voor het instellingsterrein.

Groenbeheer

De plantsoendienst heeft 3,2 medewerkers.
Er is ongeveer 40 ha groen. Hiervan is ongeveer 15 ha bos, 3 ha weiland, 2 ha gazons, 1 ha ruw gras, 0,5 ha natuurgebied en 14 ha sierplantsoen. Het groen bestaat voor een deel uit 'functioneel groen'. Het beleid ten aanzien van het groenbeheer is rond de gebouwen in het centrum van het terrein gericht op representativiteit en veiligheid. Meer naar buiten toe wordt het minder intensief beheerd en zijn andere vormen van beheer mogelijk. Bestrijdingsmiddelen worden alleen voor de bestrating gebruikt. Er wordt gebruik gemaakt van bodembedekkers en bedekken van de bodem met blad en snippers. Het hoofd groenbeheer heeft een 'eigen' visie ontwikkeld op natuurbeheer. Deze visie is duidelijk terug te vinden in de beplantingen op het terrein. Hij is van mening, dat natuurlijke en gecultiveerde soorten zoveel mogelijk gemengd moeten worden, waardoor een zo groot mogelijke diversiteit ontstaat. Er wordt door het hoofd groenbeheer veel aandacht besteed aan uitleg over het gevoerde groenbeheer. Dit gebeurt door artikelen in het instellingsblad en tijdens rondwandelingen.
De gazons worden schraal gehouden (extensief beheer) voor meer kruiden (b.v. pinksterbloemen) en meer dieren (o.a. vlinders). Op deze wijze kan representatie/veiligheid goed gecombineerd worden met natuurwaarden.
Binnen het groenbeheer is ook aandacht voor diersoorten. Er worden over het hele terrein plantensoorten aangeplant om de diversiteit van het insektenleven en andere diersoorten te bevorderen. Er is daarom geen aparte vlindertuin. Er is wel een speciale vleermuizenkelder gebouwd, een paddepoel gegraven, een buit gecreëerd voor marterachtigen, een helling aangepast voor de zandhagedis en overal hangen nestkastjes.
Er vinden inventarisaties plaats door de plantsoenendienst en vrijwilligers van b.v. KNNV en de paddestoelenvereniging. Er wordt nog gezocht naar iemand voor het inventariseren van vlinders.

Er werken een aantal bewoners in het onderhoud bij de plantsoenendienst. Deze bewoners werken grotendeels zelfstandig, maar soms is 1 op 1 begeleiding nodig door de begeleider.
Ook via 'crisisopvang jeugdigen' worden klussen uitbesteed: zagen van hout, helpen bij beheer: de begeleiding vindt dan plaats vanuit de crisisopvang.

Ingegeven door bezuinigingen in het budget en door de behoefte van veel bewoners aan een werkplek wordt er, meer dan afgelopen jaren , aandacht gegeven aan de produktieve bijdrage van bewoners.

Educatie:

De Dienst Dagactiviteiten heeft haar buitenactiviteiten bij de (kinder)boerderij ondergebracht.

Momenteel speelt in het kader van bezuinigingen met name het behoud van de kinderboerderij; er is heel veel geld nodig. Er wordt druk gezocht naar sponsors (hiervoor is iemand ingehuurd). Wellicht kunnen er pony's gestald gaan worden of kan de boerderij op andere manieren geld opleveren.
Ook de plantenkas moet rendabeler gaan draaien. Voorheen werd er groente verbouwd ,waar soms geen afzet voor was, en wat te weinig opleverde. Nu worden er vaste planten en kruiden gekweekt, wat hopelijk meer oplevert.

Op het terrein is een natuurpad aangelegd. Het natuurpad heeft f 10.000,- gekost. Dit zou oorspronkelijk door het ministerie van LNV worden betaald via de bijdrageregeling bos- en landschapsbouw. Helaas is door omstandigheden deze subsidie niet doorgegaan en staat er op de bordjes langs het pad alleen tekst. Er wordt gezocht naar plaatjes van dieren die bij de bomen horen. Ook is er een idee voor een vogelkijkhut. Hiervoor is echter geen geld beschikbaar.

Studenten van de SPH te Eindhoven zijn bezig met een project om info-borden te ontwikkelen over de dieren in de wei. Bij de ontwikkeling van natuur-educatie zijn studenten of vrijwilligers hard nodig.
Er is wel eens eerder gedacht over een natuurclub, maar hiervoor ontbreekt het geld en de menskracht.

Er wandelen veel bewoners van Soesterberg over het terrein. Ook komen scholen uit de omgeving naar de boerderij. Er zijn ad hoc projecten b.v. over jonge dieren.

Soms worden themaprojecten georganiseerd door werk- of woonafdelingen zoals een herfsttafel, voorjaarsbodes, geurplanten, bloemschikken.

Ook worden er, zoals hierboven vermeld, wandeltochten voor het personeel georganiseerd, waarbij uitleg plaatsvindt over het groenbeheer.
Het hoofd groenbeheer vestigt regelmatig de aandacht op allerhande natuurzaken in het instellingsblad, plaatselijke krant, radio of V.V.V.

Verpleeghuis Sonnevanck
Verpleeghuis Sonnevanck ligt in de bossen tussen Hardewijk en Elspeet. Vroeger is dit een sanatorium geweest (m.n. TBC-patiënten). Daarna is het een combinatie van ziekenhuis en verpleeghuis geworden. Het ziekenhuis is recent weer verdwenen en grote delen van het terrein zijn daarna verkocht, waaronder ook het mooiste deel loofbos (hier worden momenteel villa's gebouwd). Het verpleeghuis verzorgt 211 bewoners/patienten en 35 patienten op de dagbehandeling. De meeste bewoners zijn in een ver gevorderd ziekte-stadium als ze voor verpleging binnenkomen. Ze hebben zeer intensieve begeleiding nodig, slechts een klein deel is nog enigermate zelfstandig.
Het eigen terrein bestaan nu uit ongeveer 19 ha bos en 10 ha plantsoen en daarnaast de gebouwen (totaal ongeveer 30 ha).

Groenbeheer
Vanuit de ziekenhuisdirectie was altijd weinig aandacht voor groenbeheer.
De voorman van de afdeling plantsoenen heeft (vanaf 1975 in dienst) zelf een aantal initiatieven ondernomen voor meer natuurlijk beheer (in 1993 heeft hij een cursus natuurlijk groenbeheer gevolgd). Met name aan de buitenrand van de bebouwing (een zone tegen de bosrand aan) is ruimte voor stukken natuurlijk groen. Hier wordt op een paar plaatsen regenwateropvang van de daken van aanliggende gebouwen om een nat-droog gradiënt te creëren. Daarnaast zijn er schralere stukken en wordt met takken een aantal rillen gevormd voor kleine dieren. Het omringende bos is vnl. grove dennenbos met van oorsprong veel stuifduinen. Er wordt langzaamaan naar een meer gemengd bos toegewerkt. Er is tevens een hooiweide. Er worden verder nestkastjes gemaakt door jeugd die op het terrein woont.
De binnenterreinen zijn aangelegd als plantsoen, maar ook hier probeert de tuindienst rekening te houden met vogels en vlinders. Er wordt alleen voor de bestrating en langs de rand van sommige gebouwen chemisch onkruid bestreden. In het instellingsblad wordt door de voorman regelmatig geschreven over natuurlijk groenbeheer.

De afdeling plantsoenen bestaat uit 2 medewerkers. Soms wordt werk uitbesteed (met name het intensief maaien). Het extensieve beheer (o.a. maaien met circelmaaier met 'hoge instelling') wordt in eigen beheer gedaan.
Door een nog lopende reorganisatie komt de afdeling plantsoenen onder de Facilitaire Dienst te vallen. Ook moet er veel planmatiger volgens een van te voren vastgesteld werkplan en beheersplan gewerkt worden. De verwachting is dat hierdoor steeds minder tijd over blijft voor spontane ideeën.

Educatie
De reorganisatie heeft ook gevolgen voor de activiteitenbegeleiders. Zij zaten altijd in één team (10 (deeltijd)medewerkers en 3 op de dagbehandeling). Nu worden ze allemaal verdeeld in nieuwe teams per sector (Chronische revalidatie en Psychogeriatrie).
Het nieuwe management is momenteel nog erg druk met de omvorming van de organisatie. Ook kosten spelen een grote rol. Of er in de toekomst ruimte komt voor meer aandacht voor groenbeheer en de waarde van groen/natuur voor bewoners is nog niet te zeggen. Het zou nuttig kunnen zijn om richting management de meerwaarde van natuur voor de instelling (welzijn bewoners, educatie/vorming, therapeutische waarde) te kunnen aantonen.

Er is een plantenkas, waar bewoners en bezoekers kunnen rondkijken/vertoeven. Hier wordt ook wat aan kweek gedaan. Op de dagbehandeling bestaat de mogelijkheid voor aangepast tuinieren (verhoogde plantenbakken).
Er zijn twee keer per jaar tuinrondwandelingen met de voorman (voorjaar en najaar) waar veel belangstelling voor is. Ook worden er dialezingen over de natuur georganiseerd met sprekers uit de omgeving.
Daarnaast schrijft de voorman stukjes in het instellingsblad over de rondwandelingen, natuurlijk groenbeheer of vlinders op het terrein.
Er zijn ideeën voor de aanleg van een natuurpad, maar hiervoor is eigenlijk te weinig tijd. Bovendien heeft men te kampen met veel vandalisme, dus borden langs een pad zullen snel worden vernield. Er zou als alternatief een boekje gemaakt kunnen worden met de beschrijving en plaatjes alleen op papier. Hiervoor is dan wel ondersteuning nodig door studenten of vrijwilligers.

Er zijn iedeeën om de dierenweide meer toegankelijk te maken voor de bewoners en er een echte kinderboerderij van te maken. Op dit moment verwacht men weinig (financiële) mogelijkheden om dit plan uit te voeren.
Er is een themaweek per seizoen. Hier zitten veel aanknopingspunten om iets met de natuur buiten of binnen te doen. Ook zou hierbij een mooie tentoonstelling over de natuur gebruikt kunnen worden.
Er wordt met de bewoners, die meestal zelf niet kunnen lopen, regelmatig gewandeld (door bezoekers en personeel). Er zou dus meer gedaan kunnen worden aan beleving van de natuur tijdens het wandelen.

Er wordt binnekort een deel van de gebouwen gerenoveerd. Hierbij hoort ook een nieuwe (binnen)tuin. Wellicht is dit een goede mogelijkheid voor het aanleggen van een (educatieve) vlindertuin.

Bij alle activiteiten geldt dat de beperkte budget een beperkende factor is.

De Cruquiushoeve
De Cruquiushoeve ligt in de gemeente Haarlemmermeer bij het gemaal de Cruquius. Het is een instituut voor epilepsiebestrijding. De Cruquiushoeve ligt in een landelijke omgeving (dorpje Cruquius, ringvaart en weilanden). De Floriade in 2002 wordt er vlak bij ingericht. Verder liggen er een aantal recratie- en groengebieden in de nabije omgeving.
De Cruquiushove heeft ongeveer 550 bewoners. Het gaat om langdurige verblijven (Meer en Bosch, waar de Cruquiushoeve bij hoort, is voor kortere opnamen van 6 weken tot 3 maanden). Een deel van de bewoners werkt bij de sociale werkplaats (op het terrein gelegen). Er is een eigen manege voor de bewoners, waarvan veel gebruik wordt gemaakt door de bewoners (in kader dagactiviteiten en therapie). Op het terrein bevindt zich tevens een school voor de kinderen uit de omgeving en kinderen die zijn opgenomen bij de Cruquiushoeve.
Er vindt momenteel een omslag plaats: het aantal bewoners wordt teruggebracht van 600 naar 300. De bewoners die nog enigzins voor zichzelf kunnen zorgen worden in andere projecten ondergebracht.

Groenbeheer:
De groenvoorziening is onderdeel van de Technisch Agrarische Dienst. Deze valt weer onder de Facilitaire Dienst. De groenvoorziening heeft 7 medewerkers: bloemist (1,0), kinderboerderij (0,5), parkbeheer (5,5).
De totale oppervlakte groen van het terrein bedraagt ongeveer 67 ha (+ Meer en Bosch 8,25)
Het groenbeleid is gericht op een efficiënt beheer d.w.z. zo laag mogelijke beheerkosten.
De groenvoorziening is verder vrij om het beheer te bepalen: men maakt zelf de beplantingsplannen. Er is een beperkte budget. Het beheer rond de gebouwen (midden van het terrein) is intensief: elke week worden de 15 ha gazons gemaaid. Direct rond de gebouwen is de beplanting wisselend: bij de keuken fruit, bij het activiteitengebouw gazon en rozen. Aan de buitenrand is meer ruimte voor natuurlijk beheer. In de bosstrook gebeurt vrijwel niets meer. Een stuk gras wordt nog maar 1 of 2 keer per jaar gemaaid.

Hier heeft men een bloemrijk mengsel langs de randen ingezaaid, maar dit is helaas niet geworden wat er verwacht werd. Er liggen verder enkele eigen weilanden om het terrein: deze worden gebruikt voor de paarden van de manege. Een deel is hooiland: hier wordt eind mei/begin juni gemaaid. Daarna wordt er begraasd met de paarden.
Er is een oude scelterbaan. Door de beschutte ligging zouden de borders goed gebruikt kunnen worden voor een vlindertuin.
Langs de grens van het terrein met de grote weg naar Heemstede heeft de gemeente plannen voor natuurvriendelijke oevers langs de watergang. Een strook van het terrein van De Cruquiushoeve wordt daarvoor verkocht. Hier zou het groenbeheer van de Cruquiushoeve bij aan kunnen sluiten. De beheerder van de kinderboerderij denkt eventueel aan een steile oever voor zwaluwen. Vlak achter de kinderboerderij ligt al een verhoogde wal. De gemeente kan hieraan wellicht meewerken.

Educatie:
Er vinden geen specifieke scholingsactiviteiten voor de bewoners plaats. Een deel van de bewoners is zo zelfstandig, dat ze kunnen werken bij de sociale werkplaats. Een ander deel is heeft intensieve begeleiding nodig en worden elke dag opgevangen/begeleid op het activiteitencentrum. Voor het deel van de bewoners dat qua gezondheidstoestand hiertussen in ligt gebeurt (nog) weinig. De plantsoenendienst en de bloemist willen best iets voor deze bewoners betekenen. Door gebrek aan begeleiders kan dit echter niet. Vroeger heeft een aantal betere bewoners geholpen bij het groenbeheer, maar die zijn overgegaan naar de sociale werkplaats. Vroeger waren er ook een aantal verhoogde/aangepaste bloembakken in gebruik.
Er is een eigen kinderboerderij aanwezig, maar hier wordt niet optimaal gebruik van gemaakt. Er komen wel af en toe klassen van de school om te werken en te leren. Via het activiteitencentrum komen er wel eens bewoners, maar dit is niet structureel. Er begint nu een klein groepje bewoners te ontstaan die vaker naar de kinderboerderij komen. Er is dus wel een behoefte, maar over het algemeen is de begeleiding lastig te regelen en er is geen goede ruimte bij de kinderboerderij (o.a. geen zitplaatsen) voor de opvnag van de bewoners.
Rond een deel van het terrein ligt een bosstrook van ongeveer 20-30 meter. Hier loopt een pad doorheen, maar er wandelt bijna nooit iemand. Hier zou op een eenvoudige manier een natuurpad gemaakt kunnen worden, zodat het pad voor bewoners en bezoekers aantrekkelijker wordt.
Vanuit de groenvoorziening heeft men in het verleden al ideeën/plannen gehad voor een natuurpad en ook uitbreiding/aanpassing van de kinderboerderij. Er wordt door het personeel van de groendienst en het activiteitencentrum wel enthousiast gereageerd, maar de plannen stranden dan op hoger niveau. Momenteel richt de aandacht van het management zich op alle veranderingen en de financiële consequenties daarvan.
Het lijkt op dit moment beter om met kleine stapjes te beginnen. Er zouden stukjes geschreven kunnen worden over natuur/groen op het terrein in het instellingsblad en het (recent gestarte) bewonersblad. Ook een beschrijving van een natuurpad kan eenvoudig op papier (eventueel de route markeren) als er geen geld is voor mooie borden.